

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ II: ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ & ΤΗΣ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗΣ - Κωδ. 773

Παραδόσεις ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ: Η ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ¹

Διδάσκουσα: καθ. Έφη Λαμπροπούλου

Κεφ. 1

Η “εσωτερική ασφάλεια” αναφέρεται στην ασφάλεια του κράτους, ενώ η “δημόσια” στην ασφάλεια των πολιτών. Η συζήτηση για την *εσωτερική ασφάλεια*, με τη σύγχρονη μορφή της, αποκτά κοινωνιολογικό και εγκληματολογικό ενδιαφέρον εάν τη θεωρήσουμε ως συστατικό στοιχείο της σημασιολογικής κατασκευής για την αυτοπεριγραφή μιας κοινωνίας. Η κοινωνία η οποία παρατηρεί τον εαυτό της μέσα από το πρίσμα της εσωτερικής ασφάλειας, βλέπει διαφορετικά πράγματα απ’ ό,τι εάν τον παρατηρούσε, για παράδειγμα, μέσω της *κοινωνικής δικαιοσύνης*. Η παρατήρηση των διαφόρων μορφών “αποκλίνουσας συμπεριφοράς” αποκτά άλλο νόημα απ’ ό,τι εάν τις εξετάζει κάποιος ως εκδήλωση αλλαγών των σχέσεων εξουσίας, κρίσης αξιών ή απειλής της εσωτερικής ασφάλειας. Αυτό σημαίνει ότι η διαφορετική διάγνωση συνεπάγεται και διαφορετική αντιμετώπιση.²

Οι προβαλλόμενοι κίνδυνοι οι οποίοι απειλούν την ασφάλεια και την κοινωνική συνοχή μιας κοινωνίας είναι παλαιό φαινόμενο.³ Θα μπορούσε μάλιστα να παρατηρήσει κάποιος ότι τα εχθρικά είδωλα εξελίσσονται παράλληλα με την αυτοπεριγραφή της κοινωνίας υπάρχει παράλληλη εξέλιξη των εχθρικών ειδώλων με την κοινωνική αυτοπεριγραφή και με τα ιδεώδη που επικρατούν σε κάθε εποχή.⁴ Τον 19ο αιώνα για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων που είχαν ανάγκη πολιτικής λύσης, δημιουργήθηκε η έννοια του *έννομου αγαθού*, το οποίο απειλείτο από τον επικίνδυνο δράστη. Ο δράστης έπρεπε να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά για να ταξινομηθεί και να μπορεί να αντιμετωπισθεί, με άλλα λόγια, για να μπορεί να μειωθεί η κοινωνική πολυπλοκότητα η οποία προκαλεί ανασφάλεια. Έτσι δημιουργήθηκαν *τύποι δραστήων*. Πιο επικίνδυνος από όλους θεωρήθηκε ο καθ’ *έξιν* εγκληματίας, για να δώσει τη θέση του, στη συνέχεια, στον εχθρό του πολιτικού συστήματος, στον τρομοκράτη και μετά στον οργανωμένο εγκληματία, τον μαφιόζο, σ’ αυτόν που αμφισβητεί τις αρχές και τους νόμους της οικονομίας.⁵

Η απειλή της “εσωτερικής ασφάλειας” χρησιμοποιείτο, επίσης, στο παρελθόν από τις δυτικές χώρες για να προστατευθούν από τον εξωτερικό εχθρό, που ήταν οι κομμουνιστικές χώρες. Αναφέρονταν λοιπόν στον κίνδυνο κατασκοπείας, ιδεολογικής “μίανσης” και πολιτικής υπονόμευσης.

Η εσωτερική ασφάλεια δεν είναι ιδιότητα του συστήματος, είναι μια κατηγορία, ένα “σχήμα” του παρατηρητή με τη βοήθεια του οποίου μπορεί να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει τις διάφορες καταστάσεις.⁶ Καθιστά δυνατή την επικοινωνία παρουσιάζοντας ορισμένα φαινόμενα ως σημαντικά, επικίνδυνα και προβληματικά, ενώ άλλα ως ασήμαντα και δευτερεύουσας σημασίας. Με βάση τη διάκριση ανάμεσα σε ασφάλεια και ανασφάλεια δεν προσδιορίζονται απλώς συνέπειες πράξεων, αλλά και σημεία επικοινωνίας. Η υποκειμενική αντίληψη της (αν)ασφάλειας και τα “αντικειμενικά” γεγονότα σχετικά με αυτή βοηθούν στην αναπαραγωγή της.

Η κατασκευή της “εσωτερικής ασφάλειας” κατά την κοινωνική διαδικασία επικοινωνίας δηλώνει ένα δυσάρεστο συναίσθημα ανασφάλειας. Με τη βοήθεια της σημασιολογικής κατηγορίας “εσωτερική ασφάλεια” πραγματοποιείται η επικοινωνία σε σχέση με την ανασφάλεια ώστε να επιτευχθεί “ασφάλεια”.

¹ Βλ. και Έφη Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, Κριτική: Αθήνα 2001.

² Βλ. Kreissl 1998: 152-158.

³ Βλ. Erikson 1966: 10 επ.

⁴ Βλ. Schild 1980.

⁵ Βλ. Albrecht 1997: 233-236, βλ. επίσης Erikson, 1966.

⁶ Πρβλ. Luhmann 1996: 190-205.

Γίνεται, δηλαδή, διάκριση των εκτιμήσεων σχετικά με τη βεβαιότητα και την αβεβαιότητα για την ύπαρξη ασφάλειας.

Εάν αντί του όρου “ασφαλής” χρησιμοποιήσουμε τον όρο “γνωστός” ή “έμπιστος”, τότε ο “άγνωστος” και ο “απρόβλεπτος” σημαίνει “ανασφαλής” και δίνει αφορμή για επικοινωνία.⁷ Η αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα συνεπάγεται περισσότερες άγνωστες, απρόβλεπτες και “επικίνδυνες” καταστάσεις. Για παράδειγμα, εάν πολλαπλασιάζονται οι κλοπές, οι ληστείες, οι ανθρωποκτονίες ή οι απαγωγές στην Ελλάδα, «υποδηλώνεται» η εξάπλωση της «αλβανικής» ή της «ρουμανικής μαφίας». Με βάση τέτοιες εξελίξεις αναπτύσσεται η συζήτηση για την εσωτερική ασφάλεια και έτσι εξυπηρετείται η καθημερινή επικοινωνία και δικαιολογείται η πολιτική πρακτική.

Η διάκριση επομένως σε ασφαλείς και ανασφαλείς καταστάσεις προσδιορίζει ταυτόχρονα και την αντίδραση, δηλαδή τι είναι νόμιμο, θεμιτό και αποδεκτό για την αποτροπή του κινδύνου, ενώ παράλληλα κατηγοριοποιούνται άτομα και κοινωνικές ομάδες ανάλογα με την επικινδυνότητά τους.

Υπό το πρίσμα της εσωτερικής ασφάλειας αποκτούν νέο νόημα η *δημόσια* και η *ιδιωτική σφαίρα*, ο *κίνδυνος* και η *διακινδύνευση*, όπως επίσης και τα όρια ανάμεσα στο *παρελθόν* και το *μέλλον*.⁸

Η διάκριση ανάμεσα στις *δημόσιες υποθέσεις* και την *ιδιωτική σφαίρα* έχει μακρά και πολύπλοκη εξέλιξη.⁹ Ανάλογα με την προβαλλόμενη ένταση των απειλών για την εσωτερική ασφάλεια καθίσταται ευάλωτη η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας και οι δυνατότητες κρατικής επέμβασης μεταβάλλονται. Αυτό φαίνεται στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος, ιδίως τα τελευταία χρόνια με τις εξελιγμένες μορφές άντλησης πληροφοριών, τον έλεγχο του κυβερνοχώρου και την ηλεκτρονική παρακολούθηση. Θεωρείται, δηλαδή, ότι στην ιδιωτική σφαίρα ελλοχεύουν απειλές για την εσωτερική ασφάλεια και πρέπει να ληφθούν μέτρα για την προστασία της. Η ιδιωτική σφαίρα η οποία παραδοσιακά λειτουργούσε συμπληρωματικά στη δημόσια, ρυθμίζεται όλο και περισσότερο εξαντλητικά, όχι για θέματα που αφορούν την πολιτισμένη κοινωνική συμπεριφορά και τον αμοιβαίο σεβασμό των δικαιωμάτων των κοινωνιών εταίρων, αλλά για την αποτροπή συγκεκριμένων κινδύνων.¹⁰

Πρόκειται, δηλαδή, για μια σημασιολογική διαφοροποίηση της έννοιας του ιδιωτικού και του δημόσιου. Επικίνδυνοι εγκληματίες οι οποίοι προσπαθούσαν να μη γίνουν αντιληπτοί από τις δικαστικές αρχές και να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους, υπήρχαν ανέκαθεν. Η νέα ποιότητα της απειλής που να δικαιολογεί τις επεμβάσεις στην ιδιωτική σφαίρα συνίσταται, όπως φαίνεται, στην ανάγκη επικοινωνίας του κράτους με τους πολίτες μέσω της αναπαραγωγής εμπιστοσύνης σ' αυτό. Η εμπιστοσύνη πλήττεται με την οργανωμένη εγκληματικότητα διότι αμφισβητεί, όπως είπαμε, τη “Λογιστική” του, τις αρχές και τους νόμους της οικονομίας του, πέραν του ότι εμφανίζει τη δυνατότητα εύκολου κέρδους από τον καθένα. Αρκεί να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα, τα ετήσια κέρδη από τις σχετικές εγκληματικές δραστηριότητες στην Ευρώπη, τα τελευταία χρόνια, ξεπερνούν τα 300 δισεκατομμύρια Ευρώ, το 4,2% του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (GNP/GDP) των ευρωπαϊκών κρατών, συμπεριλαμβανομένων των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και τον κύκλο εργασιών των πέντε πρώτων ευρωπαϊκών εταιρειών (Royal Dutch Shell, Daimler-Benz, Siemens, Volkswagen, ENI).¹¹

Ο ιδιωτικός χώρος, ο οποίος τύγγανε προστασίας και απολάμβανε εμπιστοσύνης μετατρέπεται πλέον σ' έναν τόπο επικίνδυνο, που διαδραματίζεται το κρυφό και το απειλητικό. Το δικαίκο σύστημα προστάτευε παραδοσιακά μέσω των ρυθμίσεων του αυτόν το χώρο και οι πολίτες είχαν ορισμένες αξιώσεις από το δίκαιο. Τώρα όμως η σχέση αλλάζει. Το δίκαιο επεμβαίνει στην ιδιωτική σφαίρα όχι για να προστατεύσει τους πολίτες αλλά το κράτος. Η ιδιωτική σφαίρα μετατρέπεται από *προσωπική* σε *μυστική*¹² και τα άτομα από ιδιώτες σε δυνητικούς δράστες και αντικείμενα της πολιτικής εσωτερικής

⁷ Kreissl 1998: 157 επ., πρβλ. Luhmann 1996: 171-182.

⁸ Πρβλ. Giddens 1990, βλ. επίσης Luhmann 1993, καθώς και Hesse 1974, Kreissl 1998: 158-168.

⁹ Βλ. κυρίως Habermas 1962.

¹⁰ Βλ. Sennett 1986: 329-428.

¹¹ Centorrino 1998: 11.

¹² Kreissl 1998: 159 επ.

ασφάλειας. Από την άλλη πλευρά, ο ιδιωτικός χώρος αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία για την προσωπική και αξιόπιστη επικοινωνία, όσο πιο ανασφαλής, επικίνδυνος και ρευστός εμφανίζεται ο δημόσιος. Ο εχθρός δεν είναι πια έξω από την κοινωνία ούτε εντοπίζεται μόνο σε συγκεκριμένες “επικίνδυνες τάξεις”, είναι πανταχού παρών.

Ενώ όμως παρατηρούνται τάσεις *παγκοσμιοποίησης* σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής, όπως και στην οργάνωση των εγκληματικών ομάδων, στην κοινωνία αναπτύσσονται εστίες “άσκησης” πολιτικής “κοινοτικού” χαρακτήρα για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων, οι οποίες υποστηρίζονται έντονα από το κράτος. Ταυτόχρονα μειώνεται η σημασία συνολικών θεωρήσεων για τον σχεδιασμό δημόσιας πολιτικής, δίνοντας τη θέση τους σε προσεγγίσεις μέσου βεληνεκούς.

Γι’ αυτό βλέπουμε να υπερτερεί σταδιακά ο ρόλος της *κοινότητας*, ως κοινωνικού σχηματισμού, σε σχέση με της *κοινωνίας*.¹³ Η τάση είναι εμφανής τις δύο τελευταίες δεκαετίες με τη διάδοση κοινοτικών μορφών πρόληψης,¹⁴ όπως η “κοινοτική αστυνόμευση” (“Community Policing”), τα “τοπικά προγράμματα επιτήρησης” (“Neighborhood Watch Programs”) και “απονομής δικαιοσύνης” (“Neighborhood Justice Centers”). Τα προβλήματα, δηλαδή, εντοπίζονται στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον των ατόμων και συνδέονται με κοινοτικά προγράμματα αντεγκληματικής πολιτικής με στόχο την ενεργοποίηση των πολιτών. Σημείο αναφοράς είναι η “κοινότητά μας” την οποία πρέπει να προστατέψουμε από τον κίνδυνο και το εχθρικό εξωτερικό περιβάλλον.¹⁵ Σ’ αυτή την τάση έχει συμβάλει και μια συγκεκριμένη ανάγνωση του *Κοινοτισμού* ως πολιτικο-ιδεολογικού πλαισίου άσκησης πολιτικής, η οποία υπερασπίζεται παραδοσιακές αξίες της κοινότητας και προσπαθεί να αποκτήσει αποδοχή και απήχηση με τη βοήθεια αρκετών κοινωνιολόγων και πολιτικών επιστημόνων. Παράλληλα, όμως, ιδιωτικές επιχειρήσεις αναλαμβάνουν σταδιακά όλο και περισσότερες αρμοδιότητες της κρατικής αστυνομίας που αφορούν την καθημερινή τάξη και ασφάλεια σε ημι-ιδιωτικούς χώρους ή ακόμη και δημόσιους με τη συμφωνία και την πρωτοβουλία των κατοίκων (π.χ. περιπολίες οδών, φύλαξη πεζοδρόμων, πλατειών ορισμένων περιοχών). Σε αντίθεση δε, με τα Τοπικά Κέντρα απονομής της δικαιοσύνης, τα οποία κατέληξαν, σύμφωνα με τις κριτικές, στο να προσφέρουν φθηνές υπηρεσίες στα χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα,¹⁶ η ιδιωτική προστασία παρέχεται σε μεσαία-ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα.

Η συζήτηση για την εσωτερική ασφάλεια και τις σύγχρονες μορφές πρόληψης μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή εάν προσδιορίσουμε και τη σχέση ανάμεσα στον *κίνδυνο* (Danger) και τη *διακινδύνευση* (Risk). Ο *κίνδυνος* προέρχεται, ως επί το πλείστον, από το εξωτερικό περιβάλλον και αναφέρεται σε ζημιές που μπορεί να προκύψουν στο μέλλον και δεν οφείλονται οπωσδήποτε στις πράξεις ή τις επιλογές εκείνου που τις υφίσταται. Το *ρίσκο* όμως το παίρνουμε επειδή προσδοκούμε συνήθως κάποιο όφελος από μια συγκεκριμένη μας επιλογή. Ωστόσο, και σ’ αυτή την περίπτωση, τόσο ο κίνδυνος όσο και η διακινδύνευση είναι τρόποι παρατήρησης μιας κατάστασης (σχήματα παρατήρησης), η οποία μπορεί να εμπεριέχει τόσο στοιχεία κινδύνου όσο και διακινδύνευσης, ανάλογα με το πώς την αντιλαμβανόμαστε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν καθαρές περιπτώσεις κινδύνου και διακινδύνευσης.¹⁷

Ένα τέτοιο παράδειγμα αλλαγής του σχήματος παρατήρησης είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος της Εγκληματολογίας από τον δράστη στο θύμα, η οποία άρχισε να εκφράζεται συστηματικά τη δεκαετία του '80, και η δημιουργία του κλάδου της “Θυματολογίας”. Η Θυματολογία δεν ασχολείται μόνο με τις συνέπειες και τις βλάβες από το έγκλημα (κίνδυνος), αλλά και με τον ρόλο του θύματος στην εγκληματική πράξη, τη συμμετοχή του, την προδιάθεσή του και κυρίως τις πιθανότητες θυματοποίησης των ατόμων (διακινδύνευση).

¹³ Βλ. Tönnies 1935/1991, Sennett 1986: 329-428, βλ. επίσης Λαμπροπούλου 1994: 23 επ.

¹⁴ Για την Ελλάδα, βλ. Παπαθεοδώρου 1999.

¹⁵ Πρβλ. Janssen 1988, ιδίως για την έννοια της *αυτοβοήθειας* που αναπτύχθηκε στον τομέα της αντιμετώπισης κοινωνικών προβλημάτων. Βλ. επίσης Bergmann & Luckmann 1999, Λαμπροπούλου 1999: 308-327.

¹⁶ Βλ. Abel 1982, Hofrichter 1982, 1987, Tomasic 1982, βλ. επίσης Λαμπροπούλου 1999: 318-327.

¹⁷ Luhmann 1993, βλ. επίσης Beck 1986.

Επειδή λοιπόν καθετί είναι παράγοντας κινδύνου,¹⁸ για την αντιμετώπισή του πρέπει να ληφθούν προληπτικά μέτρα. Ως εκ τούτου, οι απαιτήσεις απέναντι στο κράτος αυξάνονται, όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση της κοινωνικής πολιτικής. Το κράτος, το οποίο έχει συμβάλει αποφασιστικά στη δημιουργία αυξημένων αναγκών είτε για λόγους νομιμοποίησης και τόνωσης του γοήτρου του, είτε για λόγους προστασίας των πολιτών, αδυνατεί, στη συνέχεια, να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους και ζητά την ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους τους.¹⁹ «Υπ' αυτή την οπτική, οι κοινοτικές μορφές οργάνωσης για την αντιμετώπιση κινδύνων μπορούν να θεωρηθούν ως μορφές κοινωνικής κατανομής των διακινδυνεύσεων. Η μεμονωμένη ατομική αντίδραση απέναντι στον κίνδυνο μπορεί να φαίνεται υπερβολική, η συλλογική μορφή αντίδρασης, όμως, της δίνει την αίγλη της σοβαρότητας και της αντικειμενικότητας».²⁰

Εν τούτοις, η τονιζόμενη ανάγκη για ανάληψη ευθύνης από τους πολίτες, ώστε να αντιμετωπισθούν τα κοινωνικά προβλήματα, υπονομεύεται από τους συλλογικούς κινδύνους που προβάλλονται για την εσωτερική ασφάλεια. Έτσι, από τη μια πλευρά το κράτος ζητά τη βοήθεια των πολιτών για την αντιμετώπιση των αυξημένων κινδύνων, ενώ από την άλλη χρησιμοποιεί δραστικά μέτρα για τον έλεγχο των δημόσιων κινδύνων, πηγή των οποίων αποτελούν οι πολίτες. Η πολιτική, δηλαδή, ούτε αφήνει το πεδίο ελεύθερο στους πολίτες, ούτε αναλαμβάνει όλη την επιχείρηση προστασίας τους.

Η έννοια της πρόληψης αποκτά, κατά συνέπεια, ιδιαίτερη σημασία στη συζήτηση της εσωτερικής ασφάλειας, γιατί αφορά το μέλλον και την εξουδετέρωση των ενδεχόμενων κινδύνων. Το μέλλον συνδέεται όλο και περισσότερο με αποφάσεις που θα πρέπει να ληφθούν στο παρόν.²¹ Στο ποινικό δίκαιο η προσπάθεια ελέγχου του μέλλοντος εκφράζεται με τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης,²² στην Εγκληματολογία με τη μελέτη της υποτροπής και την έγκαιρη πρόβλεψή της,²³ ενώ στην καθημερινή πρακτική με την ασφάλιση από τους υφιστάμενους και τους μελλοντικούς κινδύνους του περιβάλλοντος (ασφάλειες υγείας, ζωής κ.λπ.). Η πρόληψη ως προσανατολισμός στο μέλλον όχι μόνο κρίνεται αναγκαία αλλά μετατρέπεται σταδιακά σε εξαναγκασμό. Όποιος δεν παίρνει συγκεκριμένα μέτρα προστασίας του σπιτιού και του αυτοκινήτου του, δεν κάνει ασφαλές σεξ ή κυκλοφορεί πεζός αργά τη νύχτα, θεωρείται, τουλάχιστον, ανεύθυνος.

Η πρόληψη όμως δεν έχει κάποιο μελλοντικό στόχο, για παράδειγμα μια καλύτερη ζωή, αλλά τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης. Ως μορφή συμπεριφοράς η πρόληψη επιδιώκει να εξουδετερώσει το μέλλον, ώστε να μην υπάρξουν αλλαγές σε σχέση με το παρόν, επειδή οι αλλαγές πιθανόν να έχουν συχνά απρόβλεπτες εξελίξεις και αρνητικές συνέπειες. Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα του απρόβλεπτου και μη δυνάμενου να προσδιορισθεί μέλλοντος ωθεί όλο και περισσότερο στην αναζήτηση μηχανισμών ασφάλειας και έγκαιρης πρόβλεψης ενδεχόμενων κινδύνων. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που γράφει ο Γάλλος μαθηματικός, φυσικός, φιλόσοφος και συγγραφέας Blaise Pascal (1623-1662) για τη λήψη αποφάσεων σε αβέβαιες καταστάσεις, όπως στην περίπτωση ύπαρξης Θεού. Γράφει λοιπόν, ότι επειδή δεν γνωρίζουμε εάν υπάρχει Θεός και μετά θάνατο ζωή, εάν θεωρήσουμε και τις δύο περιπτώσεις πιθανές, τότε θα ήταν καλύτερο να αποδεχθούμε ότι υπάρχει ζωή μετά θάνατο, παράδεισος και κόλαση, και να πράξουμε σύμφωνα με τη θρησκεία, για να υπάρχει πιθανότητα να πάμε στον παράδεισο, εάν υπάρχει, και όχι στην κόλαση.²⁴

Στην Εγκληματολογία η πληθώρα των ερμηνειών, βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και άλλων για την εγκληματικότητα δεν είναι τίποτε περισσότερο από την προσπάθεια πρόβλεψης μελλοντικών κινδύνων για την αποτροπή τους. Εξάλλου, έχει ήδη επισημανθεί²⁵ ότι η Εγκληματολογία ως επιστήμη

¹⁸ Βλ. Luhmann 1991: 9-40.

¹⁹ Πρβλ. Janssen 1988.

²⁰ Βλ. Kreissl 1998: 162.

²¹ Βλ. Preuß 1989.

²² Βλ. Frehsee 1997, βλ. επίσης Σπυράκου 1993, Heinrich 1999. Γενικά για τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, βλ. Σπινέλλη 1973, Καϊάφα-Γκμπάντι 1987: 130-159, Μανωλεδάκη 1999: 270-279, πρβλ. Ανδρουλάκη 2000: 171-178.

²³ Βλ. Mace 1977, Schwind 1980, Benson 1991, Gendreau, Goggin & Little 1996.

²⁴ Hacking 1975: 63-72.

²⁵ Βλ. Λαμπροπούλου 1992.

προσανατόλισε το ενδιαφέρον της για πολλές δεκαετίες στον προσδιορισμό των εγκληματικών παραγόντων, για να μπορέσει κυρίως να προλάβει την εγκληματική συμπεριφορά. Αυστηρές ποινές, θεραπευτικά μέτρα, μέτρα κοινωνικής πολιτικής και εναλλακτικές μορφές μεταχείρισης των ποινικών παραβατών αποβλέπουν στη μείωση της μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς, στην εξουδετέρωση των μελλοντικών κινδύνων για την κοινωνία και των αρνητικών συνεπειών για τον παραβάτη. Η πληθώρα των εγκληματολογικών ερευνών κατάφερε να αποδείξει ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι ένα πολύπλοκο σύστημα αλληλοεπηρεαζόμενων παραγόντων. Δεν μπορεί πλέον κάποιος να υποστηρίξει ότι η εγκληματικότητα εντοπίζεται σε συγκεκριμένους τύπους ανθρώπων ή συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, διότι ο καθένας έχει κάποια χαρακτηριστικά, βιώνει καταστάσεις ή ζει σε συνθήκες που μπορεί να τον οδηγήσουν σε παραβατική συμπεριφορά. Τα μέτρα πρόληψης, λοιπόν, σταδιακά μετατοπίζονται όλο και περισσότερο από τον δράστη στον δυνητικό παραβάτη και στο δυνητικό θύμα και είναι περισσότερο τεχνικής φύσεως. Σ' αυτό βοηθούν και ορισμένες οργανωμένες κοινωνικές ομάδες, κυρίως μη κυβερνητικές ή (ημι-)κυβερνητικές οργανώσεις οι οποίες υποστηρίζουν τα συμφέροντα των θυμάτων, δίνοντας παράλληλα έμφαση στις αυστηρές ποινές και στα τεχνικά μέτρα πρόληψης.²⁶

Οι προαναφερθείσες αλλαγές εκφράζονται και στη στάση των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, ιδίως εκείνων που είναι επιφορτισμένοι με τη διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας, και συγκεκριμένα της αστυνομίας.²⁷ Αυτή, κάτω από το βάρος των αυξανόμενων απαιτήσεων της πολιτικής για την προστασία της εσωτερικής ασφάλειας, προσανατολίζεται στη διαχείριση συμβολικών απειλών. Η αστυνομική πρακτική ασχολείται, δηλαδή, όλο και περισσότερο με την αντιμετώπιση του φόβου των πολιτών και με το αίσθημα (αν-)ασφάλειάς τους και λιγότερο με την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας.²⁸

Εντούτοις, η θέση της όσον αφορά την εσωτερική ασφάλεια, είναι αρκετά δυσχερής, γιατί πρέπει να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις τόσο της πολιτικής όσο και της κοινής γνώμης. Οι πολιτικοί μεταθέτουν συχνά στην αστυνομία προβλήματα προς επίλυση και κοινωνικές ανάγκες που οι ίδιοι έχουν δημιουργήσει για τη νομιμοποίηση και την προβολή τους. Της αναθέτουν, επίσης, την επεξεργασία των συνεπειών από λανθασμένες επιλογές τους ή ελλιπή πολιτική πρωτοβουλία.

Η αστυνομία από την πλευρά της θεωρεί ότι οι πολιτικοί πυροδοτούν με ανεύθυνο τρόπο τόσο τους φόβους όσο και τις προσδοκίες της κοινής γνώμης για τις δυνατότητές της. Ταυτόχρονα όμως δεν απεμπολεί νέες αρμοδιότητες που της ανατίθενται, επειδή θεωρεί ότι αυξάνουν το κύρος της, ανεξάρτητα από το εάν είναι προετοιμασμένη γι' αυτές. Η πολιτική ρητορεία για την απειλή της εσωτερικής ασφάλειας υπερτονίζει το πρόβλημα χωρίς να το παρουσιάζει στις πραγματικές του διαστάσεις. Όταν μάλιστα γίνονται γνωστές ορισμένες περιπτώσεις οι οποίες δίνουν αφορμή για θεαματική παρουσίασή τους από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης,²⁹ η αστυνομία έρχεται αντιμέτωπη με φόβους και απαιτήσεις που δεν μπορεί να ελέγξει.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη από την αστυνομία μιας λογικής διαχείρισης των προβλημάτων και όχι επίλυσής τους. Όσο περισσότερο, δηλαδή, αυξάνουν τα προβλήματα και οι προκλήσεις, τόσο περισσότερο αναπτύσσεται μια πρακτική επιφανειακής επίλυσής τους, η οποία όμως πρέπει να συμβάλλει σε κάθε περίπτωση σ' ένα φαίνοσθαι αποτελεσματικότητάς της. Ως εκ τούτου, η αστυνομία πρέπει να παράγει το συγκεκριμένο αγαθό "εσωτερική ασφάλεια" όχι μόνο με την καταπολέμηση του εγκλήματος, η οποία καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές, αλλά κυρίως με τη δημιουργία αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες.³⁰

²⁶ Πρβλ. Winter 1998.

²⁷ Βλ. Hassemer 1999.

²⁸ Πρβλ. Wilson & Kelling.

²⁹ Π.χ. η περίπτωση Σορίν Ματέι, οι δύο πειρατείες λεωφορείων και η ομηρεία των επιβατών τους από Αλβανούς. Είναι υποθέσεις που απασχόλησαν την αστυνομία και την κοινή γνώμη της χώρας μας το διάστημα 1998-1999, και οι μεν δύο έληξαν με αποτυχία της αστυνομίας να αντιμετωπίσει την κατάσταση, ενώ η τρίτη με τον θάνατο του απαγωγέα.

³⁰ Βλ. Λαμπροπούλου 1994: 208 επ.

Για τη βελτίωση της εικόνας της και την ικανοποίηση του κοινού, η σύγχρονη αστυνομία χρησιμοποιεί πρακτικές που θεωρείται ότι τη φέρνουν κοντά στους πολίτες. Τέτοια μορφή προσέγγισης είναι οι πεζές περιπολίες ή οι εποχούμενες περιπολίες μιας περιοχής σε τακτά διαστήματα της ημέρας. Από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, φάνηκε ότι η φυσική παρουσία της αστυνομίας στους δημόσιους χώρους δεν είχε σημαντικά αποτελέσματα στη μείωση της εγκληματικότητας και τη διαλεύκανση των αδικημάτων, αλλά στην αύξηση του αισθήματος ασφάλειας των πολιτών, παρόλον ότι και γι' αυτό υπάρχουν αντιρρήσεις.³¹ Το αίσθημα ασφάλειας, δηλαδή, έχει για την αστυνομία μεγαλύτερη σημασία από την καταστολή της εγκληματικότητας, διότι βελτιώνει την εικόνα της στο κοινό.

Όσα αναφέρθηκαν δείχνουν ότι ο “κίνδυνος” δεν έχει πια σαφές σημείο προέλευσης. Μπορεί να προκύψει ξαφνικά ή να οφείλεται σε παρενέργειες ορισμένων “αθών” καταστάσεων ή να μην είναι αμέσως ορατός. Η εγκληματικότητα έχασε και αυτή το “κοινωνικό σημείο” εκκίνησης από το οποίο μπορούσε να εξελιχθεί σε απειλή. Στην κοινή γνώμη εξαπλώνεται όλο και περισσότερο ένα αίσθημα συγκεχυμένου επικείμενου κινδύνου, αυξάνοντας τις απαιτήσεις της προς τους φορείς κοινωνικού ελέγχου.

Η “εσωτερική ασφάλεια” έχει ανοίξει τον δρόμο για νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου. Οι τάσεις και οι προσανατολισμοί που εκτέθηκαν, το καθιστούν σαφές. Οι μορφές επέμβασης στην ιδιωτική σφαίρα, η οργανωμένη χρήση πληροφοριοδοτών και προηγμένων συστημάτων πληροφοριών χαρακτηρίζουν την αναδιοργάνωση του “κοινωνικού” ελέγχου. Γι' αυτό είναι σκόπιμο να παρατηρούμε τις εξελίξεις όχι με σημείο αναφοράς τη γραμμική αναπαραγωγή της εγκληματικής απειλής, αλλά την εξέλιξη της έννοιας *εσωτερική ασφάλεια* και τις μεθόδους προάσπισής της.

Κεφ. 2

1. Ο νέος κοινωνικός έλεγχος

Ενώ η συζήτηση για τον κοινωνικό έλεγχο είχε ατονήσει τα τελευταία χρόνια, με την αλλαγή του αιώνα έχει αναθερμανθεί το ενδιαφέρον για το θέμα, τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά.³² Αυτό οφείλεται στην ποιοτική αλλαγή που παρατηρείται στο περιεχόμενό του. Ο κοινωνικός έλεγχος είναι σαφές πλέον ότι περιλαμβάνει εκτός από την αντίδραση στην παρέκκλιση,³³ τη διαδικασία κάθε μορφής συλλογικής ομογενοποίησης: από το σχολείο και τον στρατό, μέχρι τον έλεγχο της συμπεριφοράς μέσω της παραγωγής επιθυμιών, αναγκών και κινήτρων για απολαύσεις με τη βοήθεια της “βιομηχανίας της διασκέδασης”.³⁴ Ενώ η φιλελεύθερη σύλληψη του κοινωνικού ελέγχου βασιζόταν, σε γενικές γραμμές, στην ελεύθερη ατομική επιλογή -και εν πάση περιπτώσει στην ατομική ευθύνη- και χρησιμοποιούσε τις κυρώσεις για την αποτροπή “λανθασμένων” επιλογών, όσων δηλαδή θεωρούνταν ότι έθεταν σε κίνδυνο το ευρύ κοινωνικό σύνολο, η νέα εκδοχή του κοινωνικού ελέγχου είναι προσανατολισμένη στην *ασφάλεια* και αμφισβητεί την ελευθερία επιλογής. Οι σύγχρονες μορφές κοινωνικού ελέγχου δεν αφορούν τόσο την άμεση επιρροή της συμπεριφοράς όσο την υποκίνησή της. Οι εξελίξεις και οι συνέπειες αυτής της τάσης θα γίνουν σύντομα ευρύτερα αντιληπτές.

Ο κοινωνικός έλεγχος δεν αφορά πλέον κοινωνικές “αξίες” που αποσκοπούν στο γενικό ή ομαδικό καλό, αλλά το ατομικό συμφέρον -το οποίο παρουσιάζεται ως “γενικό”- και την “καλύτερη” ζωή του καθενός, τα όρια της οποίας δεν μπορεί να τεθούν διότι δεν είναι σταθερά. Ο αυξανόμενος αριθμός των “απλών” ανέσεων που εξιδανικεύονται και λειτουργούν ως σύμβολα της κοινωνικής θέσης και της προσωπικής ταυτότητας, αναδεικνύονται στους πιο αποτελεσματικούς παράγοντες για την υποκίνηση των ανθρώπων για συγκεκριμένες πράξεις και συμπεριφορές. Οι άνθρωποι κάνουν ό,τι είναι δυνατόν για να αποκτήσουν

³¹ Βλ. Λαμπροπούλου 1994: 208 επ., 1999: 229 επ.

³² Βλ. Scheerer 1995, Bergalli & Sumner 1997, βλ. επίσης Λαμπροπούλου 1994: 75-99.

³³ Βλ. Sack 1993: 29, επίσης Cohen & Scull 1985, Melossi 1990.

³⁴ Harris 1999, βλ. επίσης Sumner 1997.

το “αυτοκίνητο των ονείρων τους”, το “σπίτι των ονείρων τους”, για να περάσουν τις “διακοπές των ονείρων τους” και να διαφυλάξουν με κάθε τρόπο αυτές τις κατακτήσεις.³⁵

Είναι πάντως γενικά αποδεκτό ότι όσο τέλειος και αποτελεσματικός κι αν είναι ο κοινωνικός έλεγχος, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν μπορεί να προβλεφθεί ούτε να καθοδηγηθεί απολύτως. Αυτό έχει αποδείξει η ανθρώπινη ιστορία και σε περιόδους μεγάλης καταπίεσης. Επίσης, η συμμετοχή των ατόμων σε πολλές κοινωνικές ομάδες,³⁶ φαινόμενο το οποίο αυξάνει διαρκώς τις τελευταίες δεκαετίες, ενώ από τη μια πλευρά μάς δημιουργεί άγχος διότι πρέπει να ανταποκριθούμε σε πολλές προσδοκίες, από την άλλη εξασφαλίζει τη σχετική ανεξαρτησία μας.

Όμως, η συμμετοχή σε πολλές κοινωνικές ομάδες δεν σημαίνει οπωσδήποτε περισσότερες δυνατότητες χειραφέτησης του ατόμου. Η έντονη κοινωνική διαφοροποίηση έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη πολλών κοινωνικών υποσυστημάτων με αποκλίνουσες μεταξύ τους κανονιστικές δομές.³⁷ Οι κοινωνικοί κανόνες και οι αξίες χάνουν τη συνεκτική τους λειτουργία και μπορούν όλο και λιγότερο να επικαλούνται τη γενική συναίνεση στην αντιμετώπιση ορισμένων ζητημάτων βασικής σημασίας για την κοινωνική τάξη. Στη θέση τους αναπτύσσονται διαπροσωπικά και περιστασιακά σύνολα κανόνων. Το κράτος στερείται, δηλαδή, σταδιακά τη δυνατότητα να δημιουργεί και να επιβάλλει κανόνες οι οποίοι στηρίζονται στη γενική κοινωνική αποδοχή, και μετατρέπεται σε έναν αμυντικό προστάτη των κανόνων.³⁸ Για την εξισορρόπηση των απωλειών του δημιουργεί νέα εχθρικά είδωλα, όπως η “οργανωμένη εγκληματικότητα”, η εντεινόμενη βία των αλλοδαπών, των νέων κ.λπ. ώστε να μπορεί να φαίνεται ότι λειτουργεί αποτελεσματικά.

Η αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα και η διαφοροποίηση έχουν αντίκτυπο και στην αναδιοργάνωση της κρατικής αντίδρασης στην παραβατικότητα και τον προσανατολισμό της σε νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου, οι οποίες δεν έχουν εμφανές κατασταλτικό περιεχόμενο αλλά είναι πιο εκλεπτυσμένες, πολύπλοκες και προσαρμοσμένες στις διάφορες καταστάσεις. Αυτές οι μορφές ελέγχου δεν νομιμοποιούνται μέσω κανόνων ηθικής αλλά μέσω μιας τεχνοκρατικής έννοιας της ασφάλειας.³⁹ Έτσι αίρεται η διάκριση ανάμεσα σε “ενεργό” και “αντιδραστικό” έλεγχο. Ο ενεργός έλεγχος περιελάμβανε τους μηχανισμούς πρόληψης με σκοπό την αποτροπή της κοινωνικά βλαπτικής συμπεριφοράς, ενώ ο αντιδραστικός, την αντιμετώπιση της κοινωνικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται αποκλίνουσα.⁴⁰ Ο αντιδραστικός, την κοινωνική συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται παρεκκλίνουσα. Στη θέση του αντιδραστικού ελέγχου, το κράτος προτιμά να χρησιμοποιεί τεχνοκρατικές μορφές ελέγχου⁴¹ με προ-δραστικό περιεχόμενο (π.χ. ηλεκτρονική παρακολούθηση υπόπτων και καταδικασμένων, έλεγχος του κυβερνοχώρου κ.λπ.). Ο σύγχρονος έλεγχος συνδέεται με τις κοινωνικές εξελίξεις και ένα νέο τύπου ανθρώπου ο οποίος χαρακτηρίζεται από μεγάλη κινητικότητα και ευελιξία. Η αποτελεσματικότητα της ανθρώπινης πράξης δεν συνίσταται πλέον στην ικανότητα επιλογής του “ορθού” και του “αληθούς”, αλλά στην ικανότητα γρήγορης αντίληψης και στην ευκολία προσαρμογής. Όπως μεταβάλλεται η ψυχική μας διάθεση και η πνευματική μας ετοιμότητα, όταν παρακολουθώντας τηλεόραση στο σπίτι μας αλλάζουμε τηλεοπτικά κανάλια και προγράμματα, το ίδιο πρέπει να γίνεται και στην καθημερινή μας ζωή. Πρέπει, δηλαδή, να μπορούμε να περνάμε εύκολα από τη μια κατάσταση στην άλλη.⁴²

Γι’ αυτόν το σκοπό, όπως γράφουν οι Lindenberg και Schmidt-Semisch, έχουν δημιουργηθεί βοηθητικά μέσα. Μερικά μάλιστα, όπως της εμψύχωσης και της ψυχαγωγίας, έχουν αναδειχθεί σε ειδικές υπηρεσίες. Στον σύντομο ελεύθερο χρόνο που έχει το άτομο, πρέπει να περάσει γρήγορα από τη κατάσταση της ρουτίνας της εργασίας στην “ευχαρίστηση” που του προσφέρει το σπίτι και οι φίλοι του. Τη φροντίδα για τη δημιουργία καλής διάθεσης και ευχάριστης ατμόσφαιρας μπορεί πλέον να αγοράσει

³⁵ Scheerer & Hess 1997.

³⁶ Βλ. Simmel 1908/1992.

³⁷ Βλ. Schimank 1985.

³⁸ Βλ. Luhmann 1987b: 333-343.

³⁹ Βλ. Lindenberg & Schmidt-Semisch 1995.

⁴⁰ Βλ. Λαμπροπούλου 1994: 78-82. Ο όρος “αντιδραστικός” κοινωνικός έλεγχος ανήκει στους Clark και Gibbs 1965: 398.

⁴¹ Βλ. Deleuze 1992.

⁴² Βλ. Schimank 1988a: 56.

από ειδικούς, όπως στον Μεσαίωνα οι ηγεμόνες από τους γελωτοποιούς. Οι επιχειρήσεις εξάλλου μισθώνουν εμπυχωτές για να αυξήσουν την παραγωγικότητα των υπαλλήλων τους, να βοηθήσουν δηλαδή την αποδοτικότητά τους ανεξάρτητα από το τι αντιμετωπίζουν αυτοί στην προσωπική τους ζωή.⁴³

Εκτός από τις περιπτώσεις όπου η διαδικασία μετάβασης στην ευθυμία ή στην αποδοτικότητα είναι οργανωμένη, υπάρχουν και άλλα μέσα και ουσίες, νόμιμες ή παράνομες, που μας κάνουν ικανούς να προσαρμοζόμαστε στις διάφορες καταστάσεις. Ο δυνατός καφές και το τσάι το πρωί μάς βοηθούν να περάσουμε γρήγορα από την ηρεμία στην ετοιμότητα που απαιτεί η εργασία. Για όσους μάλιστα αργούν να λειτουργήσουν το πρωί, επειδή, για παράδειγμα, έχουν χαμηλή πίεση, υπάρχουν και άλλα πιο δυνατά μέσα, ενώ το αλκοόλ το απόγευμα βοηθά στη χαλάρωση, την κοινωνικότητα και τον ύπνο· εάν δεν αρκεί το αλκοόλ, υπάρχουν τα φάρμακα. Από την άλλη πλευρά, όποιος κάνει κατάχρηση αλκοόλ και τσιγάρου μπορεί να πάρει τα ακετυλο-σαλικυλικά σκευάσματα, όπως ασπιρίνες, salospir, egicalm τα οποία εξουδετερώνουν τις αρνητικές συνέπειες την επόμενη μέρα. Για όποιον κάνει κατάχρηση φαγητού, διατίθενται ανάλογα σκευάσματα, όπως aludrox, maalox, simeco κ.λπ., όπως επίσης και για εκείνον που έχει καταθλιπτικές τάσεις ή η διάθεσή του παρουσιάζει μεταπτώσεις.⁴⁴

Αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι νέα, απλώς η “αποτελεσματικοποίηση” της χρήσης των προαναφερθεισών ουσιών είναι νέα. Δεν χρησιμοποιούνται, δηλαδή, μόνο σε εξαιρετικές κοινωνικές περιστάσεις, όπως μετά από μια γιορτή ή λόγω ενός δυσάρεστου γεγονότος, αλλά στην καθημερινότητα, για να βοηθήσουν στην κοινωνική “ενσωμάτωση”, την οικονομική συμμετοχή και παραγωγικότητα του ατόμου.⁴⁵

Οι σύγχρονες κοινωνίες προσφέρουν, δηλαδή, στα μέλη τους διάφορα βοηθητικά μέσα όχι μόνο για να αντιμετωπίσουν δυσάρεστες καταστάσεις αλλά και για να αυξήσουν την ένταση των ευχάριστων, καθώς και να μπορούν να προσαρμόζονται εύκολα και γρήγορα στις απαιτήσεις της ζωής. Αυτή η ικανότητα αναδεικνύεται σε βασική αξία των μοντέρνων κοινωνιών και απαραίτητη ιδιότητα του σύγχρονου ανθρώπου. Σύμφωνα με τον Uwe Schimank⁴⁶ υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα σ’ αυτό τον τύπο προσωπικότητας και τον τύπο της κοινωνίας. Η κοινωνία των ικανών ατόμων στις μεταβολές είναι μια έντονα διαφοροποιημένη κοινωνία,⁴⁷ στην οποία κάθε υποσύστημα οργανώνει τη δράση του εξαιρετικά επιλεκτικά ώστε να εξυπηρετούνται οι συγκεκριμένες λειτουργίες του. Το άτομο έρχεται κατά συνέπεια αντιμέτωπο με ποικίλες απαιτήσεις, προσδοκίες και κανόνες, αφού δεν ανήκει σε ένα μόνο κοινωνικό σύστημα, αλλά σε πολλά ταυτόχρονα. Ζει, δηλαδή, μια διαρκή μεταβολή των προοπτικών του, οι οποίες πάντως δεν είναι ανεξάρτητες από τις απαιτήσεις και τις επιλογές του. Είναι επομένως υποχρεωμένο να προσανατολίζεται από τη μια μορφή ελέγχου στην άλλη.⁴⁸

Αυτή ακριβώς η περιστασιακή και διαρκώς μεταβαλλόμενη μορφή ελέγχου με τον όλο και εντονότερο τεχνικό χαρακτήρα ερμηνεύει την αποθητικοποίηση του ελέγχου. Επίσης ερμηνεύει τον κατακερματισμό του καθώς και την εξάπλωση του ιδιωτικού ελέγχου. Οι νέες μορφές ελέγχου αποβλέπουν στην ασφάλεια τόπων, χώρων και καταστάσεων. Δεν υπάρχει, δηλαδή, ένας κεντρικός μηχανισμός επιτήρησης της κοινωνίας όπως έγραψε ο Foucault (1989), αλλά μικροί μηχανισμοί ελέγχου, αυτόνομοι μεν αλλά συνδεδεμένοι μεταξύ τους. «Μπορείς να κάνεις ό,τι θέλεις, αλλά στον κατάλληλο χώρο, για να είμαστε εμείς ασφαλείς από εσένα, και εσύ από εμάς».⁴⁹ Όλο και λιγότερο ενδιαφέρει πλέον εάν στην κοινωνία υπάρχουν εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες ή δρουν εγκληματίες, αρκεί να λειτουργεί ο κοινωνικός έλεγχος και να υπάρχει ασφάλεια σε οριοθετημένα περιβάλλοντα.⁵⁰ Ως εκ τούτου, τα όρια μεταξύ αποκλεισμού και ενσωμάτωσης⁵¹ είναι πλέον ρευστά, έχουν μετατραπεί σε περάσματα και το νέο σύστημα ελέγχου είναι ευέλικτο για να μπορεί να επεκτείνεται, να διαχέεται ή, καλύτερα, να μεταβάλλει το πλαίσιο δράσης του.

⁴³ 1995: 7 επ.

⁴⁴ Schmidt-Semisch 1994: 128-132.

⁴⁵ Βλ. Lindenberg & Schmidt-Semisch 1995, όπ.π.

⁴⁶ 1985: 450.

⁴⁷ Βλ. Καρκατσούλη 1990: 54 επ.

⁴⁸ Βλ. Schimank 1988a για περαιτέρω ανάλυση και βιβλιογραφία.

⁴⁹ Lindenberg & Schmidt-Semisch 1995: 10 επ.

⁵⁰ Να ληφθεί υπόψη η συζήτηση για την *κοινοτική πρόληψη* στις χώρες της Ευρώπης.

⁵¹ Βλ. Luhmann 1995a, Kuhn 2000.

Η ενεργή μορφή ελέγχου για την εξουδετέρωση των κινδύνων και την πρόληψη των αρνητικών συνεπειών παρατηρείται και αλλού. Ο George Ritzer αναφέρει ως παράδειγμα τα McDonalds τα οποία εδώ και πολλά χρόνια έχουν αυτοματοποιήσει τις υπηρεσίες τους. «Το ανθρώπινο εργατικό δυναμικό όσο καλό κι αν είναι, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στη λειτουργία της επιχείρησης. Ένας αργός ή νωθρός υπάλληλος μπορεί να κάνει την προετοιμασία και την παράδοση του BigMac ασύμφορη. Ένας υπάλληλος που δεν ακολουθεί τους κανόνες μπορεί να μη βάλει σάλτσα ή τουρσί στο σάντουιτς. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να προβλεφθεί η ποιότητα του προσφερόμενου προϊόντος. Ένας αφηρημένος υπάλληλος μπορεί να βάλει λίγες τηγανητές πατάτες σε ένα μεγάλο κουτί, κάνοντάς το να φαίνεται τρομερά άδειο. Γι' αυτούς και για πολλούς άλλους λόγους, τα McDonalds αντικατέστησαν μεγάλο μέρος του ανθρώπινου εργατικού δυναμικού με μέσα σύγχρονης τεχνολογίας. Τέτοιο παράδειγμα είναι τα αυτόματα μηχανήματα αναψυκτικών και ροφημάτων που σταματούν όταν γεμίζει το ποτήρι, οι φριτζές που κουδουνίζουν όταν οι πατάτες έχουν τηγανισθεί, οι αυτόματες ταμειακές μηχανές που περιορίζουν τις πιθανότητες του ταμιά να κάνει λάθος αφού δεν υπάρχει ανάγκη να υπολογίζει ποσά και ποσότητες, και ενδεχομένως στο μέλλον εκείνο το ρομπότ που θα μπορεί να φτιάχνει χάμπουργκερ (ήδη τέτοια ρομπότ υπάρχουν σε πειραματικό στάδιο). Όλη αυτή η τεχνολογία επιτρέπει μεγαλύτερο έλεγχο του ανθρώπινου παράγοντα στα εστιατόρια γρήγορου φαγητού».⁵²

2. Ο καταναλωτικός άνθρωπος και η ναρκισσιστική προσωπικότητα

Η ιστορία του κοινωνικού ελέγχου αντικατοπτρίζει την ιστορία των σχέσεων εξουσίας σε κάθε κοινωνία. Στις αρχαϊκές κοινωνίες ο κοινωνικός έλεγχος χαρακτηρίζεται από ανταπόδοση αλλά και από την προσπάθεια διατήρησης της ύπαρξης και της συνοχής της ομάδας. Στις φεουδαρχικές κοινωνίες χαρακτηρίζεται από την άσκηση άμετρης βίας από την πολιτική και θρησκευτική εξουσία, ενώ στις μοντέρνες κοινωνίες από την επιλεκτική τιμωρία εκείνου που προσβάλλει τους κοινωνικούς κανόνες και αμφισβητεί το κύρος του κράτους. Ο Foucault στο βιβλίο του *Επιτήρηση και τιμωρία* (1989) επεξεργάστηκε τις διαφορετικές μορφές ελέγχου στις φεουδαρχικές και αστικές κοινωνίες. Έδειξε τη διαδικασία ελέγχου του σώματος του παραβάτη στην αρχή και του πνεύματός του στη συνέχεια. Διαπίστωσε ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες βασίζονται σε ένα συνδυασμό γενικευμένων διαδικασιών κοινωνικής πειθάρχησης και παρεμβατικού γραφειοκρατικού ελέγχου. Έδειξε, δηλαδή, ότι ανάλογα με το πώς είναι δομημένη η κρατική εξουσία ακολουθούνται και διαφορετικές μορφές ελέγχου.

Ο βασικότερος μηχανισμός διατήρησης της συμβατικής συμπεριφοράς στις σύγχρονες κοινωνίες θεωρείται ότι είναι η δημιουργία καταναλωτικών επιθυμιών, επιθυμιών για απόκτηση υλικών αγαθών.⁵³ Η συνεχής δημιουργία νέων προϊόντων και νέων αγορών (μια “ακραία” περίπτωση είναι η ζήτηση συνεχώς νέων ναρκωτικών ή διαφορετικών σεξουαλικών εμπειριών, π.χ. με ανηλίκους) συμβάλλει στην απευαισθητοποίηση του ατόμου και στην ανάγκη του για εντονότερες, πιο συναρπαστικές, εμπειρίες. Τα καταναλωτικά προϊόντα προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, απευθυνόμενα μάλιστα με ιδιαίτερα επιθετικό τρόπο σε ένα ευάλωτο κοινό, τη νεολαία, με τις διαφημίσεις, τη “δημοφιλή” μουσική και τις τηλεοπτικές σειρές, καλλιεργώντας την εικόνα “ενός κόσμου που η ευχαρίστηση συνίσταται σε ανέσεις” και “σε εμπορευματοποιημένες απολαύσεις”.⁵⁴ Ταυτόχρονα όμως, η ανάγκη κάλυψης καταναλωτικών αναγκών συμβάλλει στη δημιουργία ενός εξαιρετικά αποτελεσματικού συστήματος κοινωνικού ελέγχου.⁵⁵

Για την αυτοπραγμάτωση και την κοινωνική μας προβολή πρέπει να μπορούμε να εξασφαλίσουμε στον εαυτό μας ορισμένες ανέσεις, για παράδειγμα, ένα ωραίο σπίτι, μια ασφάλεια ζωής, ένα καλό αυτοκίνητο, εξωτικές διακοπές και συναρπαστικές εμπειρίες τον ελεύθερο χρόνο μας (π.χ. με τα “extreme games”, όπως η ελεύθερη αναρρίχηση, το bungee-jumping, το para-sail κ.ά.).⁵⁶ Για να μπορέσει κάποιος

⁵² 1993: 11.

⁵³ Βλ. Campbell 1987. Πρβλ. επίσης Σεβαστάκη 2000.

⁵⁴ Πρβλ. Marcuse 1964/1970.

⁵⁵ Πρβλ. Hess 1983.

⁵⁶ Εκσφενδονισμός και άλμα στο κενό με τη βοήθεια και την προστασία ελαστικού σχοινού (bungee-jumping). Ιστιοδρομία του αέρα με τη βοήθεια γρήγορου σκάφους (para-sail).

να αποκτήσει αυτές τις ανέσεις, πρέπει να αποδεχθεί μια συγκεκριμένη εργασιακή ηθική. Φαίνεται δηλαδή να ισχύει κάτι ανάλογο με αυτό που έγραφε ο Weber (1905/1920) για την Προτεσταντική Ηθική και που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη του «αμερικανικού ονείρου». Η ατελείωτη δημιουργία όμως αναγκών και υλικών αγαθών με την ιδεολογία που συνοδεύεται, ότι δηλαδή οι εν λόγω ανάγκες είναι δυνατόν να αποκτηθούν από τον καθένα, μπορεί να οδηγήσει στην επιλογή παράνομων μέσων και οδών για την επίτευξη αυτού του σκοπού.⁵⁷ Παράλληλα, όσο πιο σκληρά εργάζεται κάποιος τόσο περισσότερες ανάγκες έχει για να εξισορροπήσει τις απώλειες, δηλαδή την αποξένωση και την έλλειψη ελεύθερου χρόνου.⁵⁸ Ανεξάρτητα από τη σκληρή εργασία, δημιουργείται μια συγκεκριμένη κουλτούρα διαχείρισης της διασκέδασης και αυτοπαρουσίασης του ατόμου, ενώ η αναζήτηση ολοένα και πιο ισχυρών συγκινήσεων το απευσητοποιεί, του δημιουργεί εθισμό και το οδηγεί στην αναζήτηση ακόμη πιο δυνατών συγκινήσεων. Δημιουργείται δηλαδή ένας φαύλος κύκλος, διότι όσο πιο πολλά υποκατάστατα για τα χαμένα συναισθήματα ή τον χαμένο ελεύθερο χρόνο αναζητά κάποιος, τόσο πιο εξαρτημένος γίνεται από αυτά.

Ο (αυτο-)πειθαρχημένος άνθρωπος που περιέγραψε ο Norbert Elias (1969/1976) δίνει σταδιακά τη θέση του σε έναν τύπο προσωπικότητας που ο David Riesman (1950/1989) προσδιόρισε ως “other-directed character”, ο Erich Fromm (1956) ως “marketer”, ο Charles Wright Mills (1946) ως “competitive personality” και ο Christopher Lasch (1978) ως “narcistic personality”. Όλοι αναφέρονται στο άτομο του οποίου η προσοχή είναι στραμμένη και η συμπεριφορά καθοδηγείται βασικά από τα σήματα που εκπέμπουν οι *σημαντικοί άλλοι*⁵⁹ και όχι πλέον ο *γενικευμένος άλλος*.⁶⁰ Για τον συγκεκριμένο τύπο προσωπικότητας ο Lasch (1978) γράφει χαρακτηριστικά: «Instead of pitting himself against a material task or a problem demanding solution, he pits himself against others, out of a “need to be in control”». ⁶¹ Αυτή η τάση χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την κοινωνικοποίηση τη μεταπολεμική περίοδο. Επειδή η ζωή γίνεται όλο και πιο πολύπλοκη και οι άνθρωποι πρέπει να ανταποκριθούν σε περισσότερα πλέγματα κανόνων και προσδοκιών, είναι δύσκολη η υποταγή και προσαρμογή τους σε καθολικά συστήματα κανόνων. Ως εκ τούτου, γίνονται πιο εγωκεντρικοί και φαινομενικά περισσότερο χειραφετημένοι, ενώ είναι πιο εύκολο να επηρεασθούν από παρεμβάσεις στα κίνητά τους.⁶² Σύμφωνα με τον Γάλλο φιλόσοφο Gilles Deleuze (1992), αυτός ο κατακερματισμός της δομής της προσωπικότητας μετασχηματίζει σταδιακά τον σύγχρονο άνθρωπο, από *individual* σε *dividual*.

3. Τεχνική πρόληψη και έλεγχος μέσω της συναίνεσης

Ο μηχανισμός της πολιτικής των επιθυμιών και των απολαύσεων λειτουργεί καλύτερα σε περιβάλλοντα που δεν φαίνεται να υπάρχει φτώχεια, αθλιότητα, ανταγωνισμός και συγκρούσεις. Λειτουργεί, δηλαδή, καλύτερα σε τεχνητά περιβάλλοντα που επιτρέπουν την πρόσβαση μόνο σε εκείνους που είναι υλικά και ιδεολογικά προετοιμασμένοι να συμμετάσχουν στο κυνήγι των ανέσεων και των απολαύσεων. Για να αποτραπούν μάλιστα ανεπιθύμητες καταστάσεις, έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται μια αρχιτεκτονική και περιβαλλοντική σχεδίαση, η οποία δρα με πιο εκλεπτυσμένο τρόπο στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου από την παραδοσιακή πρόληψη με τις συλλήψεις, τις καταδίκες και τις φυλακίσεις παραβατών. Για παράδειγμα, κατασκευαστικές εταιρείες κτίζουν πολυτελείς κατοικίες μακριά από περιοχές που θα χαρακτηρίζαμε προβληματικές, για να μη “διατρέχουν κίνδυνο” οι ένοικοί τους. Από την άλλη πλευρά, ενώ μέχρι πρόσφατα ο προδραστικός έλεγχος (ή προτρέχων-proactive, ή προφυλακτικός) συνδεόταν με όλες εκείνες τις μορφές άσκησης πολιτικής για την αποτροπή της δημιουργίας όρων εκδήλωσης παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, η σύγχρονη εκδοχή του προδραστικού ελέγχου συνίσταται όλο και

⁵⁷ Βλ. Merton 1938.

⁵⁸ Πρβλ. Parsons 1966: 219. Βλ. επίσης την επισήμανση του Gouldner, σχετικά με την επιτυχή σύλληψη της *ανομίας* από τον Merton, ως το *απρόβλεπτο αποτέλεσμα* -ή καλύτερα την *παρενέργεια*- της υποκίνησης των ατόμων από τους ίδιους τους κοινωνικούς θεσμούς να αποκτήσουν *αγαθά* και κοινωνική καταξίωση (1973, σ. x επ.).

⁵⁹ Riesman 1989: 25.

⁶⁰ Βλ. Mead 1925.

⁶¹ Σ. 44. Γενιά συμπεράσματα από μία έρευνά του σε 250 διευθυντές 12 μεγάλων επιχειρήσεων.

⁶² Scheerer & Hess 1997: 122.

περισσότερο σε τεχνικές μορφές πρόληψης με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας. Συστατικό στοιχείο του μοντέρνου κοινωνικού ελέγχου είναι η “εμπορευματοποίηση” της ασφάλειας.⁶³

Τα σύγχρονα εμπορικά κέντρα, τα πάρκα ψυχαγωγίας και οι περιοχές που μένουν ευκατάστατες οικογένειες είναι τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της τάσης.⁶⁴

Τα τεράστια **εμπορικά κέντρα** στα περίχωρα των αμερικανικών και ευρωπαϊκών μητροπόλεων μοιάζουν με εργαστήρια μιας “αποστειρωμένης” κοινωνίας. Οι Sebastian Scheerer και Henner Hess αναφέρουν ότι σε εμπορικά κέντρα στον Καναδά υπάρχουν στο χιονισμένο καταχέιμνο φοινικόδενδρα, λουλούδια, καταρράκτες, εξωτικά πουλιά και ανοιξιάτικη δροσιά.⁶⁵ Τα εμπορικά κέντρα είναι μικρές πόλεις στις οποίες επικρατεί απόλυτη καθαριότητα και δεν επιτρέπεται τίποτε άλλο εκτός από πολλές και γρήγορες αγορές. Έχουν έλεγχο εισόδου από ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφάλειας αλλά και εσωτερικό έλεγχο για τη διατήρηση της τάξης και της εύρυθμης λειτουργίας τους, όπου η αυστηρότερη ποινή είναι η αποπομπή από τον “παράδεισο”. Δεν υπάρχουν ζητιάνοι ή αργόσχολοι, ούτε υπάρχουν άνθρωποι που να μην ψωνίζουν, εκτός από εκείνους που κάνουν μια βόλτα στον χώρο, πιθανόν για να επανέλθουν αργότερα γι’ αυτόν το σκοπό, πάντα κάτω από τη διακριτική επίβλεψη της ιδιωτικής ασφάλειας.

Τα εμπορικά κέντρα είναι εργαστήρια για την ανάπτυξη και εφαρμογή ενός νέου συστήματος ελέγχου που δεν λειτουργεί με παρωχημένα, αλλά με σύγχρονα μέσα καλά μελετημένα, διακριτικά και προσαρμοσμένα στο περιβάλλον μέσα. Τα εμπορικά κέντρα είναι σχετικά μακριά από τις πόλεις, και η πρόσβαση σ’ αυτά με τα μέσα μαζικής μεταφοράς δεν είναι συνήθως δυνατή ή εύκολη, έτσι ώστε να μην τα επισκέπτονται ανεπιθύμητα άτομα. Είναι σχεδιασμένα με βάση μίαν αμυντική και αποστειρωμένη αρχιτεκτονική με προκατασκευασμένους ερεθισμούς ευχαρίστησης. Στα κέντρα υπάρχει μια συναινετική ατμόσφαιρα που κάνει κάθε επισκέπτη να θεωρεί καθήκον του την πρόθυμη υπακοή στους κανόνες.

Τα **πάρκα ψυχαγωγίας** λειτουργούν όπως και τα εμπορικά κέντρα, είναι όμως μεγαλύτερα, μοιάζουν με μικρές πόλεις, αναπαραστήνοντας έναν ιδεατό κόσμο (Disneyland). Ενώ στα εμπορικά κέντρα ο βασικός στόχος είναι η κατανάλωση, στα πάρκα ψυχαγωγίας τα προϊόντα δεν είναι άμεσα καταναλωτικά με τη συνηθισμένη έννοια του όρου. Στα πάρκα οι επισκέπτες αναζητούν τον χαμένο ρομαντισμό, το εξωτικό, το ασυνήθιστο, την εμπειρία, το “πραγματικό” νόημα της ζωής. Η ευχαρίστηση και οι συγκινήσεις προσφέρονται όχι μόνο στα παιδιά αλλά σε όλη την οικογένεια,⁶⁶ η οποία αντιμετωπίζεται ως αγαπημένη, αρμονική και χαρούμενη, ως κατάλληλο μοντέλο για τη δημιουργία του “παγκόσμιου” χωριού. Στα πάρκα πρέπει να υπάρχει ασφάλεια, ώστε ο καθένας να μπορεί να νιώθει ευχαρίστηση.

Ο έλεγχος της ασφάλειας του πάρκου είναι διακριτικός. Η κατασκευή του επίσης είναι εξαιρετικά έξυπνη ώστε να επιτρέπει όσο το δυνατόν λιγότερες παρεκκλίσεις και ατυχήματα. Οι υπάλληλοι των πάρκων διασκέδασης είναι ευγενικοί, καλοντυμένοι, εύθυμοι, πρόθυμοι για βοήθεια και συνεννόηση με όποιον συμπεριφέρεται σύμφωνα με τους κανόνες της επιχείρησης. Οι υπάλληλοι λειτουργούν ως “διακριτικοί μηχανισμοί παραγωγής συναίνεσης” μεταξύ της ιδιοκτήτριας εταιρείας του πάρκου ψυχαγωγίας και των επισκεπτών. Δεν υπάρχουν παράπονα, δεν υπάρχουν διαταγές, δεν υπάρχει καμιά ανάγκη υποταγής. Όλα λειτουργούν φαινομενικά ομαλά, κάτω από ένα πνεύμα συναίνεσης για την επίτευξη του κοινού σκοπού ο οποίος συνίσταται στην καλή και ασφαλή διασκέδαση.⁶⁷

⁶³ Βλ. Nogala 1998, βλ. επίσης τον συλλογικό τόμο Sack κ.ά. 1995.

⁶⁴ Βλ. Scheerer & Hess 1997: 118-126.

⁶⁵ 1997: 122 επ.

⁶⁶ Όπως και στους πολυκινηματογράφους (*village centers*).

⁶⁷ Βλ. Shearing & Stenning 1987. Κάτι ανάλογο ισχύει και για τους πολυκινηματογράφους (*village centers*) - τουλάχιστον στη χώρα μας-, στους οποίους, επίσης, ασκείται μια μορφή εκλεπτυσμένης πειθαρχίας, υποτίθεται για την εξυπηρέτηση όλων των θεατών με τη δυνατότητα αγοράς εισιτηρίων τηλεφωνικά ή ώρες πριν από την προβολή και την προσωπική «επιλογή» της θέσης, η οποία όμως εάν δεν ανταποκρίνεται σ’ αυτό που νομίζαμε ή επιθυμούσαμε δεν αλλάζει εύκολα. Ο ρόλος των ταξιθετών στους πολυκινηματογράφους είναι σημαντικός για την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης και την πρόθυμη υπακοή των πελατών στους κανόνες της. Η ελευθερία που εξαγοράζεται από τους νέους οι οποίοι -κυρίως- κατακλύζουν αυτούς τους χώρους, είναι η κατανάλωση σνακ και αναψυκτικών και η ευχέρεια συζήτησης κατά τη διάρκεια της προβολής, χωρίς σεβασμό του κοινού, όπως εκείνης που θα έκανε κάποιος στον κανapé του σπιτιού του μπροστά από την τηλεόραση.

Το ίδιο ισχύει και για τα **γκέτο που ζουν εύπορες οικογένειες**. Στους μικρούς “παραδείσους” δεν υπάρχει βία, δυστυχία, εγκληματικότητα, αλλά ευτυχία και χαρά. Τα σπίτια και οι κήποι είναι περιποιημένοι, τα παιδιά χαρούμενα και υγιή, οι άνθρωποι ευγενικοί. Η προστασία της ασφάλειας είναι ανατεθειμένη σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και ο έλεγχος βασίζεται σε πνεύμα συνεργασίας και έλλειψης εξαναγκασμού, όπως ακριβώς στα πάρκα ψυχαγωγίας.⁶⁸

Παρόλον που τα εμπορικά κέντρα, τα πάρκα ψυχαγωγίας και τα γκέτο των πλουσίων γεωγραφικά είναι άσχετα μεταξύ τους, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό το ότι δεν ανήκουν στο άμεσο περιβάλλον τους, όπου ενδεχομένως υπάρχει ανεργία, φτώχεια, εγκληματικότητα.⁶⁹

Η κοινωνία που περιγράφει ο Aldous Huxley στο βιβλίο του *Brave New World* (1958/1995) δεν φαίνεται να απέχει πολύ από αυτή που αναπτύσσεται στους τεχνητούς παραδείσους. Στον κόσμο που περιγράφει ο Huxley, οι άνθρωποι πλανεύονται από τις απολαύσεις που προσφέρει το ναρκωτικό “soma” και είναι υπάκουοι, δεν εξαναγκάζονται από τις απειλές του “Μεγάλου Αδελφού”. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει, σύμφωνα με τους Shearing και Stenning, στους τεχνητούς παραδείσους.⁷⁰ Οι άνθρωποι υπακούουν απολαμβάνοντας τα αγαθά που τους προσφέρουν τα ποικίλα οργανωμένα συμφέροντα.

Είναι ενδιαφέρον ότι οι μικροί “παραδείσοι ευτυχίας” αυξάνουν συνέχεια. Αυτό οφείλεται στην υπαναχώρηση του κράτους πρόνοιας και την κυριαρχία της φιλελεύθερης οδηγίας του γρήγορου, με κάθε μέσο, πλουτισμού, καθώς επίσης και στη μεγάλη αύξηση της ανεργίας και του αριθμού των φτωχών. Όπως ακριβώς τον Μεσαίωνα, οι “επικίνδυνες τάξεις” αντιμετωπίζονταν ύποπτα από τους φεουδάρχες και τους βασιλείς, το ίδιο και οι σημερινοί φτωχοί -και γενικότερα το κοινωνικό περιθώριο- από εκείνους που ζούν στα “κάστρα του πλούτου”.⁷¹ Οι ευκατάστατοι μπορούν να “οχυρώνονται” σε πολυτελή διαμερίσματα και κοινωνικά ομοιογενείς γειτονιές, εξαρτώντας την ασφάλειά τους κυρίως από ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφάλειας που λειτουργούν ως ιδιωτικός στρατός.⁷²

Τον Μεσαίωνα, πόλεις, μοναστήρια, ακόμη και εκκλησίες χωριών είχαν οχυρωθεί για να αντιμετωπίσουν και να αποτρέψουν την είσοδο σε εξαθλιωμένους χωρικούς, επαίτες, αλήτες, ληστές και άλλους εχθρούς των πιο πολιτισμένων και σε καλύτερη οικονομική θέση κατοίκων. Αλλά ακόμη και μέσα στις πόλεις οι αριστοκράτες ζούσαν σε πύργους με γερά και ψηλά τείχη, ώστε να μην είναι εύκολα θεατοί και προσβλητοί από τον λαό. Κάτι αντίστοιχο περιγράφει ο Mike Davis στο βιβλίο του *City of Quartz* (1990), αναλύοντας τη νέα αρχιτεκτονική του κέντρου του Λος Άντζελες και των πολυτελών κατοικιών του Μανχάταν. Η ιδιωτική περιφρούρηση της ασφάλειας είναι μια τυπική κατάσταση που δημιουργείται όταν το κράτος δεν μπορεί ακόμη, ή δεν μπορεί πλέον, να διατηρήσει τον έλεγχο στις “επικίνδυνες τάξεις”, και γι’ αυτό οι εύπορες πρέπει να προστατευθούν μόνες τους.-

4. Ιδιωτικοποίηση της εσωτερικής ασφάλειας και διάχυση του κοινωνικού ελέγχου

Η ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου είναι μια τάση που εξαπλώνεται σε όλο και περισσότερα κοινωνικά συστήματα, τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι ενώ το κράτος θεωρείτο από πολλούς επιστήμονες, και στην περίπτωση μας εγκληματολόγους, η πηγή πολλών κακών, αυτό που το αντικαθιστά είναι πολύ δύσκολο ελέγξιμο και ενέχει σοβαρό κίνδυνο προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων. Η “εμποριοποίηση” (commercialization) και “εμπορευματοποίηση” (commodification) της ασφάλειας⁷³ συνδέονται και με ορισμένες αλλαγές στην πραγματοποίηση συλλογικών δραστηριοτήτων, οι οποίες δεν τελούνται πια μόνο σε δημόσιους χώρους, αλλά και σε αυτούς που έχουν χαρακτηριστεί από τους Clifford Shearing και Philip Stenning ως “ιδιωτική περιουσία μαζικής χρήσης” (mass private property). Ως παραδείγματα οι συγγραφείς αναφέρουν τα εμπορικά κέντρα με τις δεκάδες μικρές επιχειρήσεις, τα τεράστια οικοδομικά τετράγωνα οικιών και γραφείων με τις εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας

⁶⁸ Βλ. Shearing & Stenning 1987: 322.

⁶⁹ Βλ. Shearing & Stenning 1983.

⁷⁰ 1987: 323.

⁷¹ Scheerer & Hess 1997: 124 επ.

⁷² Βλ. Davis 1990: 244.

⁷³ Βλ. Scheerer & Hess 1997: 126 επ.

και άθλησης για τους ενοίκους τους, τις βιομηχανικές περιοχές με αντίστοιχες εγκαταστάσεις εστίασης και άθλησης για τους εργαζόμενους και τις οικογένειές τους, πολλά πανεπιστημιακά “κάμπους” κ.λπ.⁷⁴ Σ’ αυτή την περιουσία εντάσσονται επίσης χώροι πραγματοποίησης πολιτιστικών εκδηλώσεων (π.χ. συναυλιών), εκθέσεων διαφόρων προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. οικιακού εξοπλισμού, αυτοκινήτων, υπολογιστών, οργάνωσης γραφείου κ.λπ.).

Οι αλλαγές είχαν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη ζήτηση των υπηρεσιών των ιδιωτικών επιχειρήσεων ασφάλειας,⁷⁵ που είτε προσφέρουν προστασία (αστυνόμευση) είτε αφορούν την εκτέλεση των ποινών (φυλακές, κοινωνική αρωγή και επιτήρηση για καταδικασμένους σε ποινές με αναστολή) κ.ά.

5. Η «κοινωνία του ελέγχου»

Όσα προαναφέρθηκαν δείχνουν ότι υπάρχει μια ουσιαστική αλλαγή του κοινωνικού ελέγχου και ότι βαδίζουμε σε μια νέα πρόληψη του εγκλήματος.⁷⁶ Συστατικό στοιχείο του παραδοσιακού επίσημου κοινωνικού ελέγχου ήταν το άτομο και η ευθύνη του για την πράξη. Αυτό εκφράζεται ιδίως στις ατομοκεντρικές θεωρίες για την εγκληματικότητα και τη χρήση τους στην κατάγνωση της ποινής. Στο νέο σχήμα δεν ενδιαφέρει τόσο η ευθύνη, η ηθική ευαισθησία ή η δυνατότητα βελτίωσης του παραβάτη, όσο η εξουδετέρωση της επικινδυνότητας των πράξεών του. Ο στόχος της παρέμβασης είναι διαχειριστικός και όχι αναμορφωτικός. Η προσπάθεια επικεντρώνεται στη *ρύθμιση* βαθμών παρέκκλισης και όχι στην αντίδραση σε ατομικές παραβάσεις ή σε παρεμβάσεις στην κοινωνική δομή.⁷⁷

Αυτή η τάση φαίνεται από τη μείωση της σημασίας της *υποτροπής*. Ενώ στην παραδοσιακή αντεγκληματική πολιτική η υποτροπή ήταν το διεθνές κριτήριο αξιολόγησης της επιτυχίας των προγραμμάτων, στη νέα αντεγκληματική πολιτική χρησιμοποιούνται κριτήρια της διοίκησης επιχειρήσεων (*effectiveness, efficiency, accountability*).⁷⁸ Για παράδειγμα, η ανάκληση ή άρση της αναστολής εκτελέσεως της ποινής αξιολογείται ως στοιχείο για την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα της υπηρεσίας επιμελητών κοινωνικής αρωγής και όχι για τη θετική επίδραση του μέτρου στους καταδικασθέντες.⁷⁹

Φαίνεται επίσης και από την έμφαση που δίνεται στην *αχρηστευτική ποινή*.⁸⁰ Η *αχρηστευτική ποινή* δεν επιδιώκει τη μείωση της εγκληματικότητας με την επέμβαση στον παραβάτη, αλλά την ανακατανομή των δραστών στην κοινωνία και την αναστολή των δραστηριοτήτων τους. Εάν λοιπόν περιορισθούν οι δραστηριότητες μέρους των ποινικών παραβατών για αρκετό διάστημα, τότε θα επηρεασθούν και τα ποσοστά εγκληματικότητας.

Η αλλαγή των στόχων εκφράζεται και με τη χρήση πιο οικονομικών μορφών εγκλεισμού και ελέγχου, καθώς και νέων τεχνολογιών. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του κατ’ οίκον περιορισμού με την παράλληλη ηλεκτρονική παρακολούθηση του καταδικασμένου ή του εγκλεισμού σε σωφρονιστικά καταστήματα χωρίς την παροχή καμίας υποστήριξης (κοινωνικής αρωγής, εργασίας κ.λπ.). Οι νέες μορφές ελέγχου δεν καθοδηγούνται από την προσπάθεια ενσωμάτωσης, επανένταξης, επαγγελματικής κατάρτισης του δράστη, κρατούμενου κ.λπ.,⁸¹ αλλά από την αξιολόγηση της επικινδυνότητά του και τη διακινδύνευση εννόμων αγαθών.⁸² Αν και αυτές οι τάσεις δεν έχουν ακόμη γενικευθεί στην Ευρώπη, δεν θα καθυστερήσουν, όπως δείχνει η συζήτηση.

⁷⁴ 1983: 496.

⁷⁵ Βλ. Shearing & Stenning 1981, βλ. επίσης Simonsen 1998.

⁷⁶ Βλ. Beste 1998: 54.

⁷⁷ Βλ. Feeley & Simon 1992: 452-454, βλ. επίσης Bottoms 1983, Cohen 1985, Simon 1988.

⁷⁸ Πρβλ. Jacobs, J.B.: *Stateville: The Penitentiary in Mass Society*, University of Chicago Press, Chicago 1977, σύμφωνα με Feeley & Simon 1992: 454.

⁷⁹ Βλ. Simon & Feeley 1992: 455-457.

⁸⁰ Βλ. Greenwood 1982, Moore κ.ά. 1984, Λαμπροπούλου 1999: 217 επ.

⁸¹ Βλ. Feeley & Simon 1992: 457 επ.

⁸² Βλ. Καϊάφα-Γκμπάντι 1987: 199, 132, Μανωλεδάκη 1999: 274-279, Ανδρουλάκη 2000: 62, 174-178, 275.

Το κλασικό ιδεώδες ελευθερίας που χαρακτηρίζει το κράτος δικαίου εκφραζόταν με τον ελεύθερο χώρο που άφηνε στον πολίτη και με την επέμβασή του μόνο όταν τελείτο κάποια παράνομη πράξη. Η τιμωρία του δράστη ήταν λιγότερο ή περισσότερο αυστηρή, και πάντως στιγμιστική. Με την πάροδο του χρόνου άλλαξε η άποψη για τη λειτουργία του κράτους και του δικαίου, και μαζί και του ποινικού δικαίου. Το ποινικό δίκαιο γίνεται όλο και περισσότερο μέσο αποτροπής ενδεχόμενων κινδύνων. Ενώ στην αρχή οι κίνδυνοι προέκυπταν από συγκεκριμένες πράξεις του ατόμου, στη συνέχεια έγιναν πιο αφηρημένοι. Σήμερα, αυτή η τάση εκφράζεται με τη μεταστροφή από την αντίδραση στην πρόληψη. Το κράτος δεν ενδιαφέρεται για το σώμα, ούτε μάλλον και για την ψυχή του δράστη, όπως έγραφε ο Foucault (1989), αλλά για την πληροφορία και τη γνώση όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της πρόληψης.⁸³

Από μια άποψη, το ποινικό δίκαιο που αναπτύσσεται είναι πιο ήπιο από το προηγούμενο. Φαίνεται ότι υπάρχει μεταποίηση από την “ποινή ως αποδοκιμασία” στην “αποδοκιμασία ως ποινή” ή από την ποινή με προληπτικό στόχο στην πρόληψη ως ποινή ή αντί ποινής.⁸⁴ Οι ποινές που βρίσκουν όλο και μεγαλύτερη απήχηση δεν επιδιώκουν τόσο την τιμωρία, όσο τη *ρύθμιση*. Αναπτύσσεται ένα ολόκληρο σύστημα εναλλακτικών ποινών, πολλές από τις οποίες λειτουργούν προειδοποιητικά. Δεν είναι πλέον ποινές με την παραδοσιακή έννοια του όρου, που εκφράζουν αποδοκιμασία, αλλά συμβολικές αποδοκιμασίες που παίρνουν όλο και περισσότερο τη θέση των ποινών.⁸⁵ Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος γίνεται εργαλείο συγκεκριμένου τύπου κοινωνικοποίησης. Αυτό σημαίνει παράλληλα ότι τα όρια ανάμεσα στον επίσημο και ανεπίσημο έλεγχο, ανάμεσα σε ενεργό και αντιδραστικό ρευστοποιούνται. Ο κοινωνικός έλεγχος μετατρέπεται όλο και περισσότερο από ενεργό σε προδραστικό.⁸⁶ Φαίνεται, δηλαδή, να ενισχύεται η άποψη του Deleuze για την *κοινωνία του ελέγχου*.⁸⁷ Πόλεις, εμπορικά κέντρα, σχολικά κτίρια, συνοικισμοί και δρόμοι σχεδιάζονται ώστε να καθιστούν σαφές σε άτομα και ομάδες, που θα επιχειρήσουν να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια και την τάξη, ότι οι παράνομες πράξεις τους ελέγχονται και ότι δεν έχουν νόημα, ενώ δίνονται άπειρες συμβουλές από ποικίλους οργανισμούς για την πρόληψη από τα ναρκωτικά, την προφύλαξη από την εγκληματικότητα κ.λπ.

Ταυτόχρονα, αυξάνουν οι έλεγχοι του τρόπου ζωής (κάπνισμα, διατροφή, ποτό, ασφαλές σεξ κ.λπ.), ενώ τα μέτρα του ποινικού δικαίου υποκαθίστανται από ποικίλες ρυθμίσεις (κυκλοφοριακή αγωγή), οι οποίες μπορεί να εμπεριέχουν έντονα ηθικά στοιχεία (συναντήσεις σεξουαλικά κακοποιημένων γυναικών με τους βιαστές τους) ή να έχουν απλώς πρακτικό χαρακτήρα (αποφυγή κυκλοφορίας σε ορισμένους τόπους από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες).⁸⁸

Βρισκόμαστε επομένως σε μια διαδικασία αντικατάστασης των κανονιστικών μηχανισμών ελέγχου από γνωστικούς. Σταδιακά, η ισχύς των κανονιστικών συστημάτων παραγωγής και αναπαραγωγής ελέγχου (θηρσεία, δίκαιο, πολιτική) μειώνεται και αυξάνεται η σημασία των γνωστικών μηχανισμών.⁸⁹

Η αυτοπειθάρχηση,⁹⁰ ως αποτέλεσμα εσωτερίκευσης εξωτερικών καταναγκασμών και ελέγχου,⁹¹ θεωρείται όλο και λιγότερο χαρακτηριστικό του σύγχρονου ανθρώπου. Η ανθρωπίνη συμπεριφορά καθοδηγείται πλέον από μεταβαλλόμενους εξωτερικούς ερεθισμούς.⁹² Με την αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα, η διατήρηση σταθερών αξιών και αρχών που χαρακτήριζε την κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι προβληματική. Εκείνο που απαιτείται είναι ευελιξία, ικανότητα περάσματος από το ένα σύνολο νοημάτων, καταστάσεων και προσδοκιών στο άλλο. Το άτομο δεν κρίνεται πια από την ικανότητά του για την εσωτερίκευση κανόνων και τον προσανατολισμό του σε “αληθινές” ή “ορθές” αξίες, αλλά από την ετοιμότητα και την ικανότητά του να λειτουργεί σε μεταβαλλόμενες καταστάσεις και να ανταποκρίνεται σε διαφορετικές απαιτήσεις.⁹³

⁸³ Βλ. επίσης Scheerer 1996: 327 επ.

⁸⁴ Scheerer 1996: 329.

⁸⁵ Πρβλ. Neumann & Schrott 1980, Αρχιμανδρίτου 2000, βλ. επίσης Καρκατσούλη 1986.

⁸⁶ Βλ. Cohen 1993: 220.

⁸⁷ 1992, 1993.

⁸⁸ Πρβλ. Cohen 1993: 220 επ.

⁸⁹ Βλ. Luhmann 1975a, 1987b: 333-343, ό.π.

⁹⁰ Elias 1976.

⁹¹ Freud 1923/1975.

⁹² Βλ. Lasch 1978, Riesman 1989, Ziehe 1989.

⁹³ Βλ. Lindenberg & Schmidt-Semisch 1995: 5-8.

Όπως αναλύθηκε, η κοινωνικοποίηση της σύγχρονης εποχής δεν πραγματοποιείται με εκγύμναση και φυσικό καταναγκασμό αλλά με πιο εκλεπτυσμένο τρόπο, όπως με την υποκίνηση μέσω της προβολής προσώπων και τρόπου ζωής που λειτουργούν ως σύμβολα και την έμφαση σε ευκαιρίες για απολαύσεις, συγκινήσεις και κέρδος. Ενώ το όνειρο κάθε ανθρώπου στην αρχή του αιώνα ήταν η κάλυψη στοιχειωδών αναγκών για την επιβίωσή του, αντικαταστάθηκε, τουλάχιστον στις ανεπτυγμένες κοινωνίες, από την απόκτηση ωραίου σπιτιού, αυτοκινήτου κ.λπ., ενώ δίνει σταδιακά τη θέση του στην εξαγορά αισθημάτων, βιωμάτων και ελπίδων. Παρατηρείται, δηλαδή, μια εμποριοποίηση και εμπορευματοποίηση των άυλων αγαθών, όπως τον Μεσαίωνα με τα συγχωροχάρτια της Καθολικής Εκκλησίας.⁹⁴

Ο Herbert Marcuse είναι από τους πρώτους που εντόπισε την εξέλιξη των “νέων τεχνικών κοινωνικού ελέγχου” (1970). Η σύγχρονη τάση της εμπορευματοποίησης άυλων αγαθών συνδέεται με δύο, εκ πρώτης όψεως, αντιφατικά φαινόμενα. Το πρώτο είναι η ανάγκη της οικονομίας της αγοράς να προσφέρει διαρκώς νέα προϊόντα και να δημιουργεί νέες ανάγκες. Το δεύτερο είναι οι προσπάθειες συμψηφισμού που οδηγεί η παραπάνω εξέλιξη, διότι στο μέτρο που η κυρίαρχη πραγματικότητα απομαγεύεται, πρέπει οι απώλειες να καλυφθούν με ρομαντικό τρόπο, δηλαδή με “αξίες” και εμπειρίες που έχουν χαθεί από την καθημερινότητα. Όσο πιο κρύα είναι η ατμόσφαιρα του γραφείου τόσο πιο ζεστή και χαλαρωτική πρέπει να είναι η σάουνα, όσο πιο απρόσωπες και τυπικές οι καθημερινές σχέσεις και συναντήσεις, τόσο πιο δυνατό πρέπει να είναι το μαύρισμα από το solarium, τόσο πιο ασυνήθιστες οι γεύσεις στα ακριβά εστιατόρια όσο πιο άχρωμη είναι η καθημερινότητα τόσο πιο συναρπαστική πρέπει να είναι η ευχαρίστηση από τη χρήση κοκαΐνης το βράδυ, η συγκίνηση από τα extreme games, οι εμπειρίες από τις εξωτικές διακοπές.⁹⁵

Αυτός ο “νέος ρομαντισμός”, όπως τον περιέγραψε ο Colin Campbell (1987), υποστηρίζεται ότι έχει την ίδια λειτουργία με τον παλιό, είναι δηλαδή αντίδραση στην ψυχρότητα του τεχνικού πολιτισμού. Η διαφορά του όμως με τον παλιό έγκειται στο ότι τα αισθήματα και οι συγκινήσεις είναι εξαγοράσιμα, εμπορεύσιμα προϊόντα. Όπως γράφει ο Habermas, η κρίση του νοήματος της ζωής, η οποία παρατηρείται στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες, συνιστά παθολογικό σύμπτωμα της *αποικιοποίησης του βιόκοσμου*⁹⁶ και καλύπτεται με νέα προϊόντα που για λόγους αναπαραγωγής του κεφαλαίου, έτσι κι αλλιώς, πρέπει να παράγει ο καπιταλισμός. Τα νέα προϊόντα συμβολίζουν τη χαμένη ελευθερία (Marlboro), τη μακρινή περιπέτεια (Camel), το ξέφρενο κέφι (Pepsi), την απώλεια επικοινωνίας (Jacobs, Heineken) και κυρίως την αναζήτηση του νοήματος της ζωής (Dewars, υπερβατική επικοινωνία, Johnnie Walker, στόχος).⁹⁷

Η δημόσια ασφάλεια αποτελεί τη θεμελιώδη αξία της έννομης τάξης και τη βάση νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας.⁹⁸ Από την εποχή της ισχυροποίησής της είχε ως βασική υποχρέωση απέναντι στους πολίτες της την προστασία τους από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς. Βεβαίως, η προώθηση στην αγορά προϊόντων ασφάλειας δεν είναι κάτι νέο. Νέα είναι η μεγάλη και συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση των προϊόντων (κλειδαριές και πόρτες ασφάλειας, τα σιδερένια ρολά και τα ηλεκτρονικά συστήματα ελέγχου, κάμερες) και των υπηρεσιών ασφάλειας.⁹⁹ Το κράτος υποχωρεί όλο και περισσότερο από αυτό τον τομέα. Όποιος δεν λαμβάνει πλέον μέτρα προφύλαξης της περιουσίας του, για παράδειγμα, εάν δεν έχει κλειδαριές ασφάλειας στο σπίτι του και συναγερμό στο αυτοκίνητό του, δεν μπορεί να απαιτήσει τη βοήθεια της αστυνομίας, αλλά πολύ περισσότερο της ιδιωτικής ασφάλειας. Ως ακραίο φαινόμενο μιας τέτοιας εξέλιξης ζήτησης και προσφοράς ιδιωτικών υπηρεσιών ασφάλειας θεωρούνται οι μισθοφορικοί

⁹⁴ Scheerer 1996: 323 επ.

⁹⁵ Σε διάφορα περιοδικά life style, «υλικού πολιτισμού» και οδηγούς ψυχαγωγίας σε πολλές χώρες, όπως και στη δική μας.

⁹⁶ Ο Habermas για να προσδιορίσει δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποικιοποίησης του βιόκοσμου, όπως εκφράζονται στο σύγχρονο τρόπο ζωής, διακρίνει ανάμεσα σε «ειδικούς χωρίς πνεύμα» και «ηδονιστές χωρίς ψυχή» (1981: 2, 477. βλ. επίσης σσ. 470-488, 213-216.

⁹⁷ Βλ. επίσης Scheerer 1996: 324 επ.

⁹⁸ Βλ. Popitz 1968a.

⁹⁹ Βλ. Nogala 1995.

στρατοί.¹⁰⁰ Παρόλον που μισθοφόροι υπάρχουν ανά τους αιώνες, είναι σχετικά νέο το φαινόμενο των επιχειρήσεων που προσφέρουν τέτοιους στρατούς σε χώρες του Τρίτου Κόσμου (Soldiers of Fortune).¹⁰¹

Οι χώροι στους οποίους πραγματοποιείται η εμπορευματοποίηση της κοινωνικοποίησης και της ασφάλειας, τα μεγάλα εμπορικά κέντρα, τα πάρκα ψυχαγωγίας και τα πλούσια περιχώρα των κεντρικών μητροπόλεων, αποτελούν εργαστήρια παρατήρησης για τον κοινωνικό έλεγχο του μέλλοντος.¹⁰² Τα χαρακτηριστικά τους είναι η απουσία καταστολής. Τα πάντα είναι εκ των προτέρων ρυθμισμένα. Η αρχιτεκτονική των χώρων και τα τεχνικά μέσα ελέγχου είναι έτσι φτιαγμένα ώστε να κρατούν μακριά ανεπιθύμητα πρόσωπα και να προλαμβάνουν την εξέλιξη δυσάρεστων καταστάσεων. Όπως γράφουν οι Shearing και Stenning για τις Disneyland, οι στρατηγικές ελέγχου είναι βασισμένες στην αρχιτεκτονική του περιβάλλοντος και στις ανάγκες της επιχείρησης. Οι δραστηριότητες έχουν φαινομενικές και καλυμμένες λειτουργίες, οι οποίες περνούν απαρατήρητες. Για παράδειγμα, κάθε τεχνητή λίμνη, σιντριβάνι ή κήπος δεν εξυπηρετεί απλώς την αισθητική, αλλά και την καθοδήγηση των επισκεπτών μακριά από ή κοντά σε συγκεκριμένες περιοχές. Το ίδιο ισχύει και για τους υπαλλήλους του Disney World, οι οποίοι ενώ φαίνεται ότι παρέχουν πληροφορίες και βοήθεια στους επισκέπτες, ταυτόχρονα φροντίζουν για τη διατήρηση της τάξης. Η διατήρηση της τάξης καλλιεργεί την προαίρεση, μειώνοντας έτσι τον εξαναγκασμό στο ελάχιστο. Ως εκ τούτου, οι ενήλικοι επισκέπτες υπακούουν σε μια σειρά υποδείξεων για να διατηρηθεί η ασφάλεια στο χώρο «προς όφελος των παιδιών τους», πράγμα το οποίο αυξάνει τον αριθμό των επισκεπτών. Παράλληλα, αναγνωρίζουν με ευγνωμοσύνη το ενδιαφέρον της επιχείρησης Disney για την οικογένεια, νομιμοποιώντας, κατά συνέπεια, την εξουσία της όχι μόνο για μια συγκεκριμένη κατάσταση αλλά και γενικότερα.¹⁰³

Οι ίδιες αρχές στις οποίες έχει στηριχθεί ο κοινωνικός έλεγχος στους τεχνητούς παραδείσους ισχύουν και για τα γκέτο των ευκατάστατων οικογενειών. Οτιδήποτε μπορεί να προκαλέσει αναστάτωση ή οποιοσδήποτε μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα, δεν έχει δυνατότητα πρόσβασης στον χώρο. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφάλειας δεν το επιτρέπουν. Η “ευτυχία” των πλουσίων προστατεύεται με κάθε τρόπο.¹⁰⁴

Οι αυξανόμενες κοινωνικές αντιθέσεις, οι πόλεμοι, οι εμφύλιες ή τοπικές συγκρούσεις, οι ομάδες των φυγάδων και των μεταναστών, η ανεργία και η φτώχεια συνοδεύονται με αύξηση των “μικρών παραδείσων”. Παραδοσιακά μέσα ελέγχου, όπως τα σωφρονιστικά καταστήματα, δεν ταιριάζουν σ’ αυτούς. Εδώ αναπτύσσονται άλλου τύπου προβλήματα, για την αντιμετώπιση των οποίων χρησιμοποιούνται διαφορετικά μέσα, κυρίως θεραπευτικά.

Ενώ λοιπόν θα δημιουργούνται πάρκα διασκέδασης, εμπορικά κέντρα και συνοικίες πλουσίων που θα λειτουργούν ως “νήσοι ευτυχίας” με τη φροντισμένη αρχιτεκτονική τους, την πολιτική της συναίνεσης και τη χειραγώγηση των απολαύσεων, θα αυξάνουν νέες θεραπευτικές κατηγορίες, διαγνώσεις, σύνδρομα, τυποποιήσεις για διαταραχές και παρεκκλίσεις των εύπορων στρωμάτων, για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτούνται θεραπευτικές μέθοδοι.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Βλ. Scheerer 1996: 325.

¹⁰¹ Βλ. *Soldier of Fortune. The journal of professional adventurers*, Boulder κ.α., Colorado (1975-), βλ. επίσης Seagrave, S.: *Soldiers of Fortune*, Time-Life Books, Alexandria, Va. 1985. Επίσης, το ένθετο αφιέρωμα της *Ελευθεροτυπίας*, 9.9.2000.

¹⁰² Βλ. Shearing & Stenning 1987, Lindenberg & Schmidt-Semisch 1995, Nogala 1995.

¹⁰³ 1987: 319 επ.

¹⁰⁴ Βλ. Davis 1990.

¹⁰⁵ Βλ. Cohen 1993: 69. Σε σχέση με αυτό είναι ενδιαφέρουσα η αναφορά του Lasch (1978): «Οι γιατροί έρχονται διαρκώς αντιμέτωποι με έναν φαινομενικά αυξανόμενο αριθμό ασθενών, οι οποίοι δεν μπορούν να ενταχθούν στις υφιστάμενες διαγνωστικές κατηγορίες αφού δεν έχουν συγκεκριμένα συμπτώματα κάποιας ασθένειας, αλλά υποφέρουν από ασαφείς ενοχλήσεις», σ. 42.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

- Ανδρουλάκης, Ν.: Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Σάκκουλας, Αθήνα 2000.
- Bergalli, R. & Sumner, C. (εκδ.): *Social Control and Political Order. European Perspectives at the End of the Century*, Sage, London 1997.
- Beste, H.: «State Control, Political Order, Policing the Poor. Anmerkungen zur Kommodifizierung innerer Sicherheit», στο: *Eingriffsstaat und öffentliche Sicherheit. Beiträge zur Rückbesinnung auf die hoheitliche Verwaltung*, Lenk, K. & Prätorius, R., Nomos, Baden-Baden 1998: 53-66.
- Bottoms, A.: «Neglected Features of Contemporary Penal Systems», στο: *The Power to Punish*, Garland, D. & Young, P. (εκδ.), Heinemann, London 1983: 55-72.
- Campbell, C.: *The Romantic Ethic and the Spirit of Consumerism*, Basil Blackwell, Oxford, New York 1987.
- Christie, N.: *Crime Control as Industry: Towards Gulags, Western Style?*, Routledge, London 1993.
- Cohen, S. & Scull, A. (εκδ.): *Social Control and the State. Historical and Comparative Essays*, Basil Blackwell, Oxford 1985.
- Cohen, S.: *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*, Polity Pr., Cambridge 1985.
- Cohen, S.: «Soziale Kontrolle und die Politik der Rekonstruktion», στο: *Strafrecht, soziale Kontrolle, soziale Disziplinierung*, Frehsee, D., Löscher, G. & Schumann, K.F. (εκδ.), Westdeutscher Verlag, Opladen 1993: 209-237.
- Davis, M.: *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*, Verso, London, New York 1990.
- Deleuze, G.: «Das elektronische Halsband. Innenansichten der kontrollierten Gesellschaft», στο: *Kriminologisches Journal* 24 (1992): 181-186.
- Deleuze, G.: *Unterhandlungen: 1972-1990*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1993: 243-261 (*Pourparlers, 1972-1990*, Minit, Paris 1990).
- Elias, N.: *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen* (1969), τόμοι 2, Frankfurt 1976.
- Farrington, K.: «The Modern Prison as Total Institution? Public Perception Versus Objective Reality», στο: *Crime and Delinquency* 38 (1992): 6-26.
- Feely, M.M. & Simon, J. «The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and Its Implications», στο: *Criminology* 30 (1992): 449-474.
- Foucault, M.: *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα 1989 (*Surveiller et Punir. Naissance de la prison*, Gallimard, Paris 1975).
- Freud, S.: «Das Ich und das Es» (1923), στο: *Psychologie des Unbewußten*, Studienausgabe, τόμ. III, Fischer, Frankfurt a.M. 1975: 237-330.
- Fromm, E.: *Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics*, 3η βελτ. έκδ., Routledge & Kegan Paul, London 1956.
- Gouldner, A.W.: «Forward», στο: *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*, Taylor, I., Walton.P. & Young, J., London, Routledge & Kegan Paul 1973: ix-xv.
- Greenwood, P.: *Selective Incapacitation*, Rand, Santa Monica, Ca. 1982.
- Habermas, J.: *Theorie des kommunikativen Handelns*, τόμοι 2, Frankfurt a.M. 1981.
- Harris, M.: *Theories of Culture in Postmodern Times*, AltaMira, Walnut Creek 1999.
- Heijl, P.M.: «Towards a Theory of Social Systems. Self-Organization, Self-Maintenance, Self-Reference, and Syn-Reference», στο: *Self-organization and Management of Social Systems. Insights, Promises, Doubts, and Questions*, Ulrich, H. & Probst, G. (εκδ.), Springer, Berlin, Heidelberg 1984: 60-78.
- Hess, H.: «Probleme sozialer Kontrolle», στο: *Kriminologie - Psychiatrie - Strafrecht*, εκδ. από Kerner, H.-J., Göppinger, H. & Streng, F., τιμητικός τόμος για τον Heinz Lefrenz, Müller, Heidelberg 1983: 3-24.
- Huxley, A.: *Brave New World* (1932/1958), εκδ. από Robert Southwick, 7η βελτ. έκδ., Longman, Harlow 1995.
- Hylton, J.H.: «Rhetoric and Reality: A Critical Appraisal of Community Correctional Programs», στο: *Crime and Delinquency* 28 (1982): 314-373.
- Janssen, D.: «Parallelen in Sozial- und Rechtspolitik: Ein Vergleich der Diskussion zur Selbsthilfe und zu Alternativen zum Recht», στο: *ZfRSoz* 9 (1988): 1-35.
- Jones, T. & Newburn, T.: «How Big is the Private Security Sector?», στο: *Policing and Society* 5 (1995): 221-232.
- Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ.: *Έννοια και προβληματική των κοινώς επικινδύνων εγκλημάτων*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1987.
- Καρκατσούλης, Π.: «Η συμβολή της λειτουργικής ανάλυσης στην ποινική νομοθέτηση», στα: *Ποινικά Χρονικά* 36 (1986): 961-978.

* Εάν οι παραπομπές σε κλασικά έργα έχουν γίνει από τις μεταφράσεις τους σε άλλη γλώσσα από εκείνη του πρωτοτύπου, παρατίθεται και ο τίτλος του πρωτοτύπου.

- Καρκατσούλης, Π.: *Η Νομοθέτηση ως επιστήμη. Προλεγόμενα σε μια συστημική θεωρία της Νομοθέτησης*, Σάκκουλας, Αθήνα, Κομοτηνή 1990.
- Kreissl, R.: «Soziologie und Soziale Kontrolle. Mögliche Folgen einer Verwissenschaftlichung des Kriminaljustizsystems», στο: *Weder Sozialtechnologie noch Aufklärung? Analysen zur Verwendung sozialwissenschaftlichen Wissens*, εκδ. από Beck, U. & Bonß, W., Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1989: 420-456.
- Kuhn, K.: «Exklusion und räumliche Differenzierung», στο: *Zeitschrift für Soziologie* 29 (2000): 60-77.
- Λαμπροπούλου, Ε.: *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Παπαζήσης, Αθήνα 1994.
- Λαμπροπούλου, Ε.: *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Λαμπροπούλου, Ε.: *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Σιδέρης, Αθήνα 2013.
- Lambropoulou, E.: «The “End” of Crime Policy and the Management of the Crime “Problem” in Greece», εισήγηση υπό δημοσίευση στα πρακτικά του 4ου σεμιναρίου της Group Européen de recherches sur la justice pénale, με τίτλο *Incriminations, Mouvements de Criminalisation et de Décriminalisation en Europe*, που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα 29-31 Μαΐου 2000.
- Lasch, C.: *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*, Norton, New York 1978.
- Lilly, J.R. & Knepper, P.: «The Corrections-Commercial Complex», στο: *Crime and Delinquency* 39 (1993): 150-166.
- Lindenberg, M.: *Überwindung der Mauern. Das elektronische Halsband*, AG-SPAK, München 1992.
- : «“Kriminalitätskontrolle als Industrie” Diskussionsbeitrag zu einer Abhandlung von Nils Christie», στο: *Kriminologisches Journal* 29 (1997): 62-68.
- Lindenberg, M. & Schmidt-Semisch, H.: «Sanktionsverzicht statt Herrschaftsverlust: Vom Übergang in die Kontrollgesellschaft», στο: *Kriminologisches Journal* 27 (1995): 2-17.
- Luhmann, N.: «Die Weltgesellschaft», στο: *Soziologische Aufklärung II, Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1975: 51-71.
- Luhmann, N.: *Rechtssoziologie*, 3η έκδ., Westdeutscher Verlag, Opladen 1987.
- Luhmann, N.: «Inklusion und Exclusion», στο: *Soziologische Aufklärung VI. Die Soziologie und der Mensch*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1995: 237-264.
- Μανωλεδάκης, Ι.: *Ποινικό Δίκαιο. Επιτομή Γενικού Μέρους*, 5η έκδ., Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1999.
- Marcuse, H.: *Der eindimensionale Mensch. Studien zur Ideologie der fortgeschrittenen Industriegesellschaft*, Luchterhand, Neuwied 1970 (*One-dimensional man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Routledge, London 1964).
- Mead, G.H.: «The Genesis of Self and Social Control», στο: *International Journal of Ethics* 35 (1925): 252-289.
- Melossi, D.: *The State of Social Control A Sociological Study of Concepts of State and Social Control in the Making of Democracy*, Polity, Cambridge 1992.
- Merton, R.K.: «Social Structure and Anomie», στο: *American Sociological Review* 3 (1938): 672-682.
- Moore, M.H κ.ά.: *Dangerous Offenders: The Elusive Target of Justice*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. 1984.
- Neumann, U. & Schroth, U.: *Neuere Theorien von Kriminalität und Strafe*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1980.
- Nogala, D.: «Was ist eigentlich so “privat” an der Privatisierung sozialer Kontrolle?», στο: *Privatisierung staatlicher Kontrolle: Befunde, Konzepte, Tendenzen*, Sack, F. κ.ά. (εκδ.), Nomos, Baden-Baden 1995: 234-260.
- Nogala, D.: «Sicherheit verkaufen. Selbstdarstellung und marktstrategische Positionierung kommerzieller “Sicherheitsproduzenten”», στο: *Inszenierung: Innere Sicherheit. Daten und Diskurse*, Hitzler, R. & Peters, H. (εκδ.), Leske + Budrich, Opladen 1998: 131-154.
- Parsons, T.: *Essays in Sociological Theory*, 3η αναθ. έκδ., Free Press, New York 1966.
- Popitz, H.: *Prozesse der Machtbildung*, J.C. B. Mohr, Tübingen 1968.
- Riesman, D.: *The Lonely Crowd. A Study of the Changing American Character* (1950), με τους Nathan Glazer and Reuel Denney, συνεπτυγμένη έκδ. με πρόλογο του 1969, 42η έκδ., Yale Univ. Pr., New Haven 1989.
- Ripley, R. & Franklin, G.: *Congress, The Bureaucracy, and Public Policy*, Dorsey, Homewood, Ill. 1984
- Ritzer, G.: *The McDonaldisation of Society. An Investigation into the Changing Character of Contemporary Social Life*, 2η έκδ., Pine Forge Press, Thousand Oaks 1993.
- Sack, F.: «Neue Perspektiven in der Kriminologie», στο: *Kriminalsoziologie*, Sack, F. & König, R. (εκδ.), 3η έκδ., Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden 1979: 431-475.
- Sack, F.: «Strafrechtliche Kontrolle und Sozialdisziplinierung», στο: *Strafrecht, soziale Kontrolle, Sozialdisziplinierung*, εκδ. από Frehsee, D., Löscher & Schumann, K.F., Westdeutscher Verlag, Opladen 1993: 16-45.
- Sack, F. κ.ά. (εκδ.): *Privatisierung staatlicher Kontrolle: Befunde, Konzepte, Tendenzen*, Nomos, Baden-Baden 1995.

- Scharpf, F.: «Verhandlungssysteme, Verteilungskonflikte und Pathologien der politischen Steuerung», στο: *Staatstätigkeit. International und historisch vergleichende Analysen, Politische Vierteljahresschrift*, ειδικό τεύχος 19 (1988): 61-87.
- Scheerer, S.: «Kleine Verteidigung der "sozialen Kontrolle"», στο: *Kriminologisches Journal* 27 (1995): 120-133.
- Scheerer, S.: «Zwei Thesen zur Zukunft des Gefängnisses - und acht über die Zukunft der sozialen Kontrolle», στο: *Politischer Wandel, Gesellschaft und Kriminalitätsdiskurse. Beiträge zur interdisziplinären wissenschaftlichen Kriminologie*, von Trotha, T. (εκδ.), τιμητικός τόμος για τον Fritz Sack, Nomos, Baden-Baden 1996: 321-334.
- Scheerer, S. & Hess, H.: «Social Control: a Defence and Reformulation», στο: *Social Control and Political Order. European Perspectives at the End of the Century*, Bergalli, R. & Sumner, C. (εκδ.), Sage, London 1997: 96-130.
- Schimank, U.: «Funktionale Differenzierung und reflexiver Subjektivismus. Zum Entsprechungsverhältnis von Gesellschafts- und Identitätsform», στο: *Soziale Welt* 36 (1985): 447-465.
- Schimank, U.: «Biographie als Autoipoiesis», στο: *Vom Ende des Individuums. Zur Individualität ohne Ende*, εκδ. από Brose, H.-G. & Hildenbrand, B., Leske + Budrich, Opladen 1988: 55-72.
- Schmidt-Semisch, H.: *Die prekäre Grenze der Legalität. DrogenKulturGenuß*, AG-SPAK, München 1994.
- Σεβαστάκης, Ν.: *Η αλχημεία της ευτυχίας. Δοκίμιο για τη σοφία της εποχής*, Πόλις, Αθήνα 2000.
- Shearing, C.D. & Stenning, P.C.: «Modern Private Security: Its Growth and Implications», στο: *Crime and Justice. An Annual Review of Research*, εκδ. από Tonry, M. & Morris, N., The University of Chicago Press, Chicago 1981: 193-245.
- Shearing, C.D. & Stenning, P.C.: «Private Security: Implications for Social Control», στο: *Social Problems* 30 (1983): 493-506.
- Shearing, C.D. & Stenning, P.C.: «SAY "CHEESE!": The Disney Order That Is Not So Mickey Mouse», στο: *Private Policing*, Shearing, C.D. & Stenning, P.C. (εκδ.), Sage, Newbury Park, Ca. 1987: 317-323.
- Simmel, G.: «Die Kreuzung sozialer Kreise», στο: *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (1908), Gesamtausgabe, εκδ. από Otthein Rammstedt, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1992: 456-511.
- Simon, J.: «The ideological Effect of Actuarial Practices», στο: *Law and Society Review* 22 (1988): 771-800.
- Simonsen, C.: *Private Security in America*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ 1998.
- Sumner, C.: «The Decline of Social Control and the Rise of Vocabularies of Struggle», στο: *Social Control and Political Order. European Perspectives at the End of the Century*, Bergalli, R. & Sumner, C. (εκδ.), Sage, London 1997: 131-150.
- Weber, M.: «Die protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus» (1905), στο: *Religionssoziologie I*, J.C.B. Mohr, Tübingen 1920: 17-206.
- Wright Mills, C.: «The Competitive Personality», στο: *Partisan Review*, Boston, Mass. 13 (1946): 430-437.
- Ziehe, T.: *Die Welt als Spiegel der neue Narzissmus*, Evang. Akademie, Tutzing 1989.
- Ziehe, T.: *Pubertät und Narzissmus: sind Jugendliche entpolitisiert?* Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1975.